

UiO • Universitetet i Oslo

«Noen ungdommer er fornøyd med å ha en
logoped å bare prate med»

*En kvalitativ studie av samtalens betydning i
stammebehandling av ungdom.*

Nina Elisabeth Høstmælingen Thommessen

Masteroppgave i spesialpedagogikk
40 studiepoeng

Våren 2020

Institutt for Spesialpedagogikk
Det utdanningsvitenskapelige fakultet

30. juni 2020

«Noen ungdommer er fornøyd med å ha en logoped å bare prate med»

En kvalitativ studie av samtalens betydning i stammebehandling av ungdom.

Sammendrag

Tema for denne masteroppgaven har vært samtalen. Vi har alle behov for å uttrykke våre tanker og meninger, bli lyttet til og bli forstått. Stammering kan være en hindring for dette og vanskelig å leve med. Ungdomstiden kan være krevende i seg selv. Ungdom som stammer, trenger å bli møtt av voksne som tar dem på alvor, lytter til dem, viser respekt og forståelse. Formålet med denne oppgaven har vært å undersøke hvordan logopeder vektlegger samtalen i behandling av ungdom som stammer, og jeg valgte følgende problemstilling:

Hva slags betydning har samtalen i behandling av stammering hos ungdom?

Hvilke muligheter og utfordringer opplever logopeder i samtalen?

For å belyse problemstillingen hentet jeg litteratur og annet materiale som omhandlet stammering og rådgivning.

Metode

Denne oppgaven har en kvalitativ, fenomenologisk tilnærming. Jeg valgte semistrukturert intervju som metode for å samle inn data til min undersøkelse. Intervjuene ble tatt opp på diktafon og transkribert. Det transkriberte materialet ble kodet manuelt, og for å analysere oppgavens materiale brukte jeg analyseverktøyet *Stegvis-deduktiv induktiv metode (SDI)* utviklet av Aksel Tjora (2017).

Resultat

Samtalen syntes å ha stor betydning i behandlingen hos logopedene jeg intervjuet og var viktig for å skape en god relasjon og få innpass hos ungdommene.

Samtalen kunne bli en utfordring dersom ungdommene selv ikke var modne for behandling eller hadde erfaringer som gjorde at de var negativt innstilt til å samarbeid, men for det meste var samtalen en mulighet for logopeden til å hjelpe ungdommen med å utforske og akseptere stammeringen sin.

Samtalen kan være en anledning til å spre kunnskap om stammering. Det er viktig å tenke stort, men det er en god start å starte i det små. Åpenhet om stammering i miljøene rundt ungdommen – i familien, på skolen og blant venner – kan være en god begynnelse for å skape forståelse og aksept for personer som stammer. Aksept og forståelse kan være en viktig nøkkel, og det motsatte kan få store konsekvenser.

Forord

Denne masteroppgaven har vært en lærerik prosess på så mange måter. Den markerer også slutten på tre arbeidsomme, interessante og lærerike år som deltidsstudent ved Institutt for spesialpedagogikk (ISP), Universitetet i Oslo. Tre berikende år med gode forelesere og hyggelige medstudenter.

Aller først vil gjerne takke de fire logopedene som lot meg intervju dem og som delte sine kloke tanker og interessante erfaringer med meg. Takk til dere to som tok dere tid til prøveintervju så jeg fikk øve meg – det var helt nødvendig!

Jeg ønsker også å rette en stor takk til Ane Hestmann Melle for god veiledning og støtte. Takk for din tålmodighet, forståelse og trygge hånd.

Takk til familie og venner som har heiet på meg, støttet, oppmuntret og vist interesse.

En spesiell takk til Kirsti og Else som har lyttet, gitt gode innspill, lest korrektur og vært med på alle opp- og nedturer.

Og til den kjære mannen min og våre to flotte sønner vil jeg si:

Takk for at dere alltid støtter meg og ga meg motet til å gjennomføre dette.

Nina Thommessen

Juni 2020

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	7
1.1 Bakgrunn for valg av tema.....	7
1.2 Oppgavens formål.....	8
1.3 Problemstilling.....	8
1.4 Begrepsavklaring.....	8
1.5 Valg av metode.....	10
1.6 Teorivalg.....	10
1.7 Oppgavens oppbygning.....	10
2. Teori	11
2.1 Språket og samtalen.....	11
2.2 Relasjonen.....	12
2.2 Stammering.....	15
2.2.1 Noen fakta om stammering.....	15
2.2.2 Hva kan omgivelsene gjøre?.....	16
2.3 Ulike forståelser av stammering.....	17
2.3.1 Medisinsk forståelse av stammering.....	18
2.3.2 Sosial forståelse av stammering.....	19
2.3.3 International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF).....	19
2.4 Stammebehandling i ungdomsalder.....	21
2.4.1 Flytskapende tilnærminger.....	22
2.4.2 Stammemodifiserende tilnærming.....	23
2.4.3 Psykoterapeutisk tilnærming.....	24
3. Metode	27
3.1 Kvalitativ forskning.....	27
3.2 Semistrukturert intervju.....	27
3.3 Forberedelser til intervju.....	28
3.3.1 Utvalg og rekruttering.....	28
3.3.2 Søknad til Norsk Senter for Forskningsdata (NSD).....	30
3.3.3 Informasjonsskriv.....	30
3.3.4 Intervjuguide.....	31
3.3.5 Prøveintervju.....	32
3.4 Intervju.....	32
3.5 Databehandling og analyse.....	34
3.5.1 Transkripsjon.....	34
3.5.2 Analyse og tolkning.....	35
3.5.3 Analyseverktøy.....	37
3.6 Ethiske hensyn.....	37
3.7 Reliabilitet og validitet.....	38
3.7.1 Reliabilitet.....	38
3.7.2 Validitet.....	40
4. Analyse av empiri	43
4.1 Ungdommen.....	43
4.1.1 Ungdommens individuelle ståsted.....	43
4.1.2 Ungdommens selvopfatning.....	44
4.1.3 Ungdommens ønsker.....	46
4.1.4 Holdninger.....	47
4.2 Relasjon.....	48
4.2.1 Etablering av tillit.....	49
4.2.2 Trygghet.....	50
4.2.3 Kartlegging.....	51
4.2.4 Logopedens perspektiv.....	52

4.3 Behandling	53
4.3.1 Pedagogiske overveielser	53
4.3.2 Samtalen som behandling	55
4.3.3 Kunnskap om stamming	58
4.3.4 Bruk av stammemodifiserende teknikker	60
4.3.5 Aksept	61
4.3.6 Nærpersoner	62
5. Teoretisk analyse	64
5.1 Relasjonen	64
5.2 Behandlingstilnæringer	66
5.2.1 Flytskapende tilnærming	66
5.2.2 Stammemodifiserende tilnærming	66
5.2.3 Psykoterapeutisk tilnærming	67
5.3 Stamming	69
5.3.1 Medisinsk forståelse	69
5.3.2 Sosial forståelse	70
5.3.3 ICF	71
6. Avslutning	73
6.1 Oppsummering av funn	73
6.2 Implikasjoner for bruk av samtalen i behandling	74
6.3 Veien videre	74
Kilder:	76
Vedlegg	79
Figur 1: Gap-modellen	18
Figur 2: ICF-modellen	22
Figur 3: Diamanten	26

Antall ord: 26 543

1. Innledning

Stamming har vært et tema det har blitt snakket lite om. De fleste har hørt om stamming, men kjenner kanskje ikke så mange som stammer. Og de færreste vet hvordan det er å stamme. Det er det først og fremst de som stammer som vet. For de fleste av oss har stamming blitt presentert gjennom ulike media på en stereotyp måte som er svært lite rettferdig.

I de senere årene har stammemiljøer i ulike land satt stamming på dagsorden. I dag finnes det bøker, podkaster, nettsteder, grupper, interesseorganisasjoner, kampanjer, bøker og filmer som gir stamming et mer rettmessig ansikt og som er skapt av personer som stammer selv.

Vi har alle behov for å bli sett og hørt, bli likt og akseptert og få være den vi ønsker å være. Tenk deg at du blir hindret i dette. At du blir møtt med holdninger som signaliserer at du må forandre deg for å passe inn i samfunnets normer, at du ikke slipper til i samtalen eller at du stigmatiseres fordi du har en annerledes talemåte. At du hindrer deg selv fra å delta i frykt for å bli kritisert, undervurdert eller latterliggjort. Cody Packer laget nylig en kortfilm som heter «First Day» som gir et godt bilde av hvordan det er for personer som stammer, og i podkasten «StutterTalk» episode 687 snakker Packer om nettopp dette som jeg har beskrevet over (Goldstein, 2020). Stamming kan få negative innvirkninger på livskvaliteten hos mennesker som stammer (Beilby, Byrnes & Yaruss, 2012). Packer understreker hvor viktig det er at personer som stammer får tid og rom til å si hva de ønsker å si, bli møtt med aksept og får vise sitt sanne jeg (Goldstein, 2020).

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Da jeg begynte på deltidsstudiet i logopedi ved Universitetet i Oslo høsten 2017, holdt den anerkjente amerikanske logopeden Dr. Phd. Barry Guitar et foredrag for studentene (Guitar, forelesning, 4. september 2017). Det jeg ble mest grepet av, var fokuset han hadde på å redusere frykten for stamming. I «The Nordic Stuttering Seminar 2017» som ble holdt på Lillehammer noen dager før, snakket han blant annet om «å bli venn med egen stamming» (Wright, 2017), og dette var en interessant innfallsvinkel jeg hadde lyst til å gripe fatt i. Etter hvert har jeg blitt mer opptatt av å undersøke hvordan man kan bli fortrolig med en vanske som man bærer med seg.

1.2 Oppgavens formål

Formålet mitt med å velge dette temaet er å lære mer om hvordan jeg som fremtidig logoped kan hjelpe mennesker som stammer til å kunne leve bedre med kommunikasjonsvansken sin og oppnå best mulig livskvalitet. I et samfunnsmessig perspektiv er det av stor betydning at mennesker får utviklet sitt potensial. Stammering kan i ytterste konsekvens hindre dette. Selv om stammering ikke lar seg fjerne, kan negative følelser snus til noe positivt dersom den som stammer opplever stammering som en hindring (Stauri & Sønsterud, 2019). Jeg er også opptatt av at man snakker åpent om stammering – ikke bare med de som stammer, men å spre kunnskap i samfunnet. Det er viktig at allmennkunnskapen om stammering bedres, slik at det skapes større aksept og forståelse for hva denne vansken innebærer. Informasjon og åpenhet er viktige elementer for å kunne skape en slik forståelse (Goldstein, 2020a; 2020b).

1.3 Problemstilling

Jeg har valgt problemstillingen *Hva slags betydning har samtalen i behandling av stammer hos ungdom?* Med følgende forskningsspørsmål: «*Hvilke muligheter og utfordringer opplever logopedene i samtalen?*» Jeg ønsker å undersøke hvordan logopedene bruker samtalen i behandling av ungdom som stammer og hva de synes det er viktig å snakke med ungdommene om. Opplever logopedene at det er hensiktsmessig å ha slike samtaler med denne aldersgruppen? Er samtalen et nyttig verktøy for dem i behandlingen? Dette er noen av temaene jeg har tatt opp i intervjuene med informantene.

I arbeid med ungdom som stammer vil det være rimelig å forvente at samtalen kan være krevende i og med at de har en kommunikasjonsvanske. Det er derfor interessant å lære hvordan logopedene forholder seg til samtalen i møte med ungdommene.

1.4 Begrepsavklaring

Definisjonene av *stammering* er mange. I oppgaven vil jeg omtale den form for stammering som omhandler *utviklingsmessig stammering*, som vanligvis starter i ung alder (Yairi & Ambrose, 2013), og ikke ervervet stammering.

Teorier, litteratur og forskning er ofte skapt av mennesker som ikke stammer, selv om det skal sies at akkurat stammefeltet er godt representert av personer som stammer selv, som Charles Van Riper (1973), Barry Guitar (2014) og David Allen Shapiro (2011), for å nevne noen. Det er i senere tid blitt slik at personer med funksjonsnedsettelse involveres i det å definere hva som er meningsfull og god behandling (Bailey, Harris og Simpson, 2014). Jeg har valgt å ta med en definisjon av stammering som innebærer at det mest sannsynlig er de som stammer selv

som best kan fortelle oss hva stamming er: «*Stuttering is whatever people who stutter feel their own stutter to be*» (Bloodstein, sitert i Shapiro, 2011, s. 8). Dette vil si at stamming er relativt og oppleves ulikt for personer som stammer. Opplevelse av stamming kan sies å være en subjektiv opplevelse. Men ikke minst kan man si at det er vanskelig for andre å forstå hvordan stamming oppleves hvis du ikke stammer selv. I min oppgave ønsker jeg å støtte meg på denne definisjonen, som så tydelig understreker hvor viktig det er at personen som stammer får innflytelse på egen behandling hos logoped.

Når jeg bruker begrepet *ungdom*, tenker jeg på tenåringer i aldersgruppen 12–19 år som går på ungdomsskolen og på videregående skole. Informantene bruker ulike begreper som elev, klient o.l., men jeg vil konsekvent bruke begrepet *ungdom*. Jeg benevner ungdommen som 'han', bortsett fra i de tilfellene hvor logopedene har fortalt om tilfeller hvor de har behandlet jenter.

Jeg har valgt å omtale logopedene som *hun* siden jeg har valgt å sette kvinnenavn på alle informantene. Dette av hensyn til anonymitet.

Med *behandling* mener jeg den profesjonelle relasjonen mellom logoped og ungdom. Jeg tenker på den tiden de har sammen til å bearbeide det som oppleves som vanskelig for ungdommen og tiden de bruker sammen til å finne mål og gode løsninger for ungdommen i fellesskap. Samtalen er en vesentlig del av denne interaksjonen mellom ungdom og logoped. I litteraturen blir begrepet *behandling* ofte omtalt som terapi, men jeg vil konsekvent bruke begrepet *behandling*. Begrepet *behandling* er vanlig å bruke innen logopedifeltet. Begrepet kan gi assosiasjoner til en medisinsk forståelse. Her ønsker jeg å gi den en bredere betydning, noe som vil komme frem i teoribakgrunnen. I litteraturen er rådgivning en form for behandling. Når jeg bruker denne litteraturen for å forstå samtalens betydning, har jeg valgt å forstå begrepet rådgivning som *hjelpkunst*, som i overført betydning handler om behandling.

Språk er både tale, skrift og kroppsspråk (Lind & Kristoffersen, 2014). Jeg vil først og fremst konsentrere meg om det muntlige språket. Det er allikevel viktig å presisere at stamming ikke er et språkproblem, men heller en kommunikasjonsvanske. Når jeg tar for meg *språket*, er det det muntlige språkets betydning for å få uttrykke hva man tenker og mener, vise hvem man er og kommunisere med andre. *Samtalen* forstås her som den likeverdige dialogen som finner sted mellom personen som stammer og logopeden i en behandling.

Begrepet *relasjon* brukes i denne oppgaven som den hjelpende relasjonen mellom terapeut og klient eller logopeden og ungdommen (Shapiro, 2011; Egan, 2018).

Innenfor rådgivning og stammebehandling er det vanlig å bruke teknikker i arbeidet med personene man skal behandle. I stammebehandling bruker man ulike *taleteknikker*.

1.5 Valg av metode

Jeg valgte *semistrukturert intervju* som metode fordi det gir et autentisk bilde av hvordan noen logopeder arbeider. Gjennom denne metoden får man direkte kontakt med personer som har erfaring og kan få mer detaljerte beskrivelser av det man ønsker å studere (Johannessen Tufte og Christoffersen, 2016). Intervju er en god måte å innhente informasjon om hvilke synspunkt og perspektiver mennesker har på de tema man ønsker å belyse (Thagaard, 2013).

1.6 Teorivalg

For å belyse mitt tema har jeg i all hovedsak valgt å benytte litteratur og artikler fra stammefeltet og rådgivnings- og psykologifeltet. For å beskrive hvordan jeg har gått frem i prosjektet har jeg i all hovedsak brukt pensumlitteratur fra vitenskapsteori og forskningsmetode som var pensum høsten 2019, men har også supplert med annet relevant materiale.

1.7 Oppgavens oppbygning

I *kapittel 2* vil jeg presentere ulike teorier. Jeg har valgt å ta med grunnleggende tanker om språk og relasjon fordi det er viktig for å forklare hva disse temaene betyr for menneskers livskvalitet og i den profesjonelle behandlingen. Jeg har også supplert med fakta om stamming siden dette er et vesentlig tema for oppgaven. Videre har jeg valgt å ta med ulike måter å forstå stamming på, fordi dette er utgangspunktet for hvordan man velger å forstå og behandle stamming. *Kapittel 3* er en gjennomgang av den prosessen jeg har vært gjennom i min studie av logopeders bruk av samtalen i behandling av ungdom som stammer. Jeg beskriver hvordan jeg har forberedt og gjennomført intervjuene og behandlet det empiriske materialet. Her har jeg også vurdert pålitelighet og gyldigheten av prosjektet samt gjort noen etiske vurderinger. I *kapittel 4* presenteres analysen av det transkriberte materialet. I *kapittel 5* vil jeg diskutere problemstillingen min med empirien og teorien. Avslutningsvis vil jeg oppsummere i *kapittel 6*

2. Teori

I denne delen vil jeg gjøre rede for ulike teorier som er aktuelle for min problemstilling og som jeg senere vil bruke til å drøfte funnene mine fra intervjuene.

Jeg vil først se på ulike teorier om samtals betydning i behandling. Deretter omtaler jeg teorier om stamming og ulike behandlingsmåter som er vanlige innenfor dagens logopedbehandling av stamming.

2.1 Språket og samtalen

Samtalen står sentralt i denne oppgaven, og jeg vil først gi en kort definisjon for å gjøre klart hvordan jeg velger å forstå begrepet. I en terapeutisk samtale vil rådsøkeren antakelig være den som uttrykker seg mest, mens terapeuten bør være den som lytter aktivt og oppmerksomt og deltar konstruktivt på en profesjonell måte. Jeg vil i de følgende punktene redegjøre videre for andre viktige og grunnleggende elementer som kreves for å skape en god samtale.

Språket er en grunnleggende verdi for så mye for oss mennesker; å formulere og bearbeide tanker og følelser samt bygge relasjoner til andre. I tillegg tilegner vi oss kunnskaper gjennom språket (Lind & Kristoffersen, 2014). Samtalen handler om kommunikasjon, som springer ut av det italienske ordet «*communicare*» som betyr *å gjøre felles*. Samtalen er det samme som en dialog. «Dialog» kommer fra det greske ordet ‘*dialogos*’ der *logos* betyr «ord» og *dia* betyr «gjennom». Dialog betyr altså *gjennom språket* og kan bestå av flere personer – man kan til og med ha en slags dialog med seg selv (Bohm, 2010). Samtalen er ikke bare noe man har felles, men noe man skaper i fellesskap ved å bygge på hverandres innspill. Bohm (2010) hevder at dette bare kan føre til noe nytt hvis personene kan lytte fritt til hverandre uten fordommer og uten å gjøre forsøk på å påvirke hverandre. En viktig forutsetning for at samtalen skal være konstruktiv er at man bruker et felles språk som begge forstår (Langaard, 2018).

Språket gjør at vi kan samhandle med de rundt oss, forstå og bli forstått. Språket er også en viktig del av identitetsutviklingen – ikke bare i barndommen, men også i tenårene (Langaard, 2018). For ungdommer er språket ekstra viktig for å finne seg selv og skape samhørighet og identitet. I denne alderen er det viktig med det som Langaard kaller *selvhandling*, nemlig ungdommens følelse av selvbestemmelse og handlekraft.

Beherskelse av det muntlige språket tillegges stor betydning i vårt samfunn. Språket gir oss en likeverdig mulighet til å delta og ha innflytelse i samfunnet (Stauri & Sønsterud, 2019).

Bohm (2010, s. 39)) sier at «... dine meninger er resultat av fortidens tanke: dine erfaringer, hva andre engang har sagt og ikke har sagt». Hvis man velger å identifisere seg med disse tankene, vil man også forsvare dem, mener Bohm. Synspunkter vil da kunne oppleves som sannheter, «... selv om de bare er dine egne oppfatninger basert på din egen bakgrunn og erfaring» (Bohm, s. 40). Bohm sier videre at målet med en samtale er å få i gang nye tankeprosesser. Han sier at vi må gi tanken oppmerksomhet, akkurat som vi må passe på en maskin for at den ikke skal bryte sammen. Han mener at tanken krever vår oppmerksomhet for at den ikke skal havne på «ville veier» (Bohm, 2010). «Ville veier» kan her tolkes som at personer som stammer tror at stammingen er *deres* problem, at *de* må endre seg for å bli godtatt, at de må bli *kvitt* stammingen for å føle seg likeverdig med andre og for å passe inn (Goldstein, 2020a).

Personer som stammer kan oppleve språket som en hindring for utfoldelse og deltakelse. Mange føler seg som udugelige samtalepartnere fordi de forbinder det muntlige språket med følelser som frykt, flauhet og skam (Guitar, 2014). Å føle at man kommer til kort språklig, kan gi en følelse av ensomhet; språket er en viktig faktor for å bidra til endringer, men dersom språket er passivt, kan det *hindre* endringsprosesser (Langaard, 2018).

For å kunne skape gode samtaler, må man etablere en god relasjon (Langaard, 2018; Egan, 2018; Rogers, 1990). Kommunikasjon og relasjon henger nøye sammen. Uten en god relasjon preget av tillit, gjensidig respekt og trygghet, vil det ikke være et godt grunnlag for samtalen. Bohm (2010) sier at man ikke vil stole på hverandre i begynnelsen. Men når man begynner å bli kjent, vil man begynne å stole på hverandre. Det er typisk at først drøfter man enkle tema fordi man er redd for å gå i dybden.

2.2 Relasjonen

Rogers (1990) vektlegger betydningen av at terapeuten innehar visse holdninger og at hun klarer å kommunisere disse til klienten. Med sin klientrettede behandlingform («Client-Centered Therapy») setter Rogers *kongruens*, *ubetinget positiv aktelse* og *empati* som forutsetninger for å kunne etablere en god relasjon mellom terapeut og klient. Terapeuten bør ha alle disse elementene i seg for å etablere en trygg relasjon (Rogers, 1990). For Rogers (1990) handler *kongruens* om å være genuin – det å være ekte, naturlig og uforfalsket – det å være ærlig i den forstand at man er ærlig på hvem man er. At din fremtreden stemmer overens med de verdier og holdninger du har. Rogers sier at kongruens er det aller viktigste (Rogers,

1990). *Ubetinget positiv aktelse* handler om at man uttrykker en oppriktig omtanke og aksept på en ubetinget måte. *Empatisk forståelse* dreier seg om at terapeuten oppfatter klientens opplevelser og følelser på en presis og følsom måte, samtidig som terapeuten forstår hva slags betydning dette har for klienten (Rogers, 1990). Schibbye (1996, s. 69) er opptatt av virkningen av terapeutens holdning. «... at en holdning ikke bare er noe 'inne i' terapeuten, men at holdningen kommer til uttrykk og virker i en relasjon hvor det gjensidige understrekes». Terapeutens holdninger og kunnskaper må være tydelige for rådsøkeren. Samtidig må partene i relasjonen være likestilt, sier hun. Gjensidig anerkjennelse må ligge til grunn. Relasjonen vil som regel da bli konstruktiv og virke utviklende når logopedan anerkjenner ungdommen som et fullverdig subjekt.

I en terapeutisk relasjon er det viktig at terapeuten møter rådsøkeren med en profesjonell holdning (Langaard, 2018). Det handler om den indre, personlige tryggheten terapeuten utstråler som Rogers (1990) og Schibbye (1996) beskriver, men en profesjonell holdning refererer også til terapeutens kunnskap på sitt fagområde. Drapela (1990) påpeker at rådgivning krever solid teoretisk innsikt. Teoriene hjelper oss til å forstå dynamikken i menneskers atferd og velge riktige tilnæringsmåter som er tilpasset den enkelte og situasjonen. «Without a clear understanding of the client's inner world and without full awareness of the dynamics of the helping process skills and techniques can easily turn into meaningless, empty mechanics» (Drapela, 1990, s. 25). Troverdigheten til terapeuten vil svekkes dersom hun er faglig utrygg, og dette vil svekke relasjonen mellom terapeut og rådsøker.

Egan (2018) mener at viktige egenskaper for en terapeut er å ha *empatisk tilstedeværelse*, å være *en god lytter* og å *forstå* klientens utsagn og tanker om seg selv. I tillegg må terapeuten hjelpe klienten med å *utforske* sine bekymringer (problemstyring), *holde fokus* og *utfordre* klientene til å utvikle nye perspektiver på utfordringer og muligheter (utviklingsmuligheter). Dette krever god innsikt og kompetanse hos terapeuten. Relasjonen til klienten må etableres raskt og bør fra begynnelsen av ha fokus på forbedring av situasjonen for rådsøkeren. Kommunikasjon er kjernen i det å etablere en relasjon, sier Egan, og dialogen betyr at partene skaper noe nytt sammen. I en behandlingssituasjon er det viktig at begge parter samtaler om det samme og ikke snakker forbi hverandre. Terapeuten må respondere på det klienten sier og vise versa. I en god relasjon er partene opptatt av hverandre og har gjensidig innflytelse på hverandre: terapeuten påvirker klienten, men en varsinnert terapeut vil være åpen for å lære av

klienten. Egan mener at en slik samarbeidsarbeidsallianse bidrar til et bedre behandlingsresultat.

I en helt fersk artikkel og doktorgradsavhandling undersøker Hilda Sønsterud (2019; 2020) hvilken betydning samarbeidsarbeidsalliansen kan ha innenfor logopedisk behandling, noe som ikke har blitt gjort tidligere. Hun fant at klientens delaktighet i prosessen med å sette mål for egen behandling, utprøving og evaluering av tiltak, slik at behandlingen tilpasses den enkelte, har en god virkning i stammebehandlingen. Hun konkluderer med at det ikke finnes en fasit på hva som er den beste stammebehandlingen, men at ulike metoder passer for ulike mennesker. Kjernen er at klienten er den rette til å vite hva som fungerer best. Gjennom sitt arbeid har hun sett at det å ha en allianse og enighet om behandling ser ut til å være viktig for å få en positiv effekt av behandlingen (Sønsterud et al., 2019; Sønsterud, 2020). Også Shapiro (2011) ser på relasjonen som nøkkelen til effektiv behandling. Den gode kontakten med klienten må være på plass før man kan bruke sine profesjonelle ferdigheter.

Shapiro (2011) mener at terapeuten bør skape en god og optimistisk stemning. Å redefinere tanker (se saken fra et annet synspunkt), bekrefte, rose, oppmuntre og være en empatisk og aktiv lytter, er viktige egenskaper hos terapeuten. Men humor kan også være en metode for å frembringe og opprettholde en positiv kommunikasjon. Humor har en positiv korrelasjon med entusiasme, lekenhet, håp, spenning og livskraft og korrelerer negativt med frykt, depresjon, sinne, urettferdighet og reserverthet. Humor krever spontanitet og valg av riktig tidspunkt, og bruk av humor i en terapeutisk relasjon krever at terapeut og klient er trygge på hverandre, sier Shapiro. Terapeuten må kunne modellere evnen til å se humoristisk på livet, verdsette humor som medisin og le av seg selv. Å kunne le av seg selv, kan være en mulighet for klienten til å møte livets utfordringer med et positivt sinn.

Profesjonelle samtaler handler om å arbeide for å få til en endring og styrke handlekraften (Langaard, 2018). Det er viktig å være tydelig på at det ikke er ungdommen som skal endre seg, men formidle at terapeuten vil samarbeide med ungdommen om å finne ut hvordan vanskene kan håndteres. Det er viktig at ungdommene selv er involvert i sitt eget endringsarbeid og utvikle ressursene sine slik at de selv kan påvirke og endre omgivelsene sine og situasjonen sin (Langaard, 2018). Det er dette Egan (2018) og Sønsterud (2020) kaller *arbeidsalliansen*. Målet med slike samtaler er at ungdommen involveres i prosessen slik at samtalen fremmer utvikling. I disse samtalene er samarbeidet mellom terapeut og rådsøker

viktig, både med hensyn til å sette mål, og at ungdommene kan oppleve indre styring og mestring (Langaard, 2018; Sønsterud, 2020).

I et foredrag om stammebehandling for ungdom sier Patricia Zebrowski (2016) blant annet at det viktigste er at ungdommene selv er klare for behandling. Unge og voksne som kommer til logoped, må være villig til å gjøre den jobben som kreves for å endre sin atferd i forhold til stamming. Det handler ikke om at de er umotiverte, mener Zebrowski. De er bare ikke *modne* for endring og bør avvente behandlingen til de føler at de er det (Zebrowski, 2016). Endringer kan oppleves som utrygt og fremme motstand og representerer ofte en overgang fra noe trygt til noe utrygt (Langaard, 2018). Tilbakefall kan handle om å ville falle tilbake til det trygge – og det kan være fristende hvis endringene går for fort, sier Langaard. «Det er viktig å oppmuntre ungdommene til å ta sjansen på å prøve noe nytt. Det handler om å oppmuntre, av og til pushe, men ikke presse. På veien mot økt indrestyring må de unge selv bestemme farten. De må få bruke den tiden som er nødvendig» (Langaard, 2018, s. 228).

Zebrowski (2002) sier at de fleste som kommer til logoped tror de ønsker å forandre talen sin mens det kan tenkes at de like gjerne ønsker å endre måten de opplever seg selv og stammingen sin, eller hvordan foreldrene tenker og oppfører seg i forhold til det.

2.2 Stamming

Stamming ses på som en nevrologisk, talemotorisk vanske. Nyere forskning viser at hjernen hos personer som stammer viser seg å være litt annerledes med tanke på bearbeidelse av språk (Guitar, 2014; Sønsterud, 2020). Hos mennesker som stammer kan språket arte seg som ulike typer brudd i talen, som repetisjoner, forlengelser eller blokkeringer av lyder eller stavelser. Dette blir ofte betegnet som *primæratferd*. Men dette er bare en del av stammingen.

Stamming kan også føre til fysiske og psykologiske reaksjoner (*sekundæratferd*), som spenninger, bevegelser, unngåelsesatferd og fluktatferd (unngåelser av ord og situasjoner). Alle erfaringene og reaksjonene man har hatt i livet med stamming, kan ha ført til negative forventninger til seg selv og andre samt vegring ulike situasjoner (Shapiro, 2011). Til sammen kan man si at dette utgjør en slags stammeatferd.

2.2.1 Noen fakta om stamming

Stamming kan være arvelig og starter ofte i to til femårsalderen når barna er i den såkalte «språkspurten» (fasen da barna begynner å sette to ord sammen til setninger), og i de fleste tilfellene vil stammingen gå over av seg selv innen tre til fire år (Yari & Ambrose, 2013). Blant de minste barna er det nokså lik kjønnsfordeling av stammetilfeller, mens blant de som

har vedvarende stamming, er det færre jenter enn gutter som stammer (1:4) (Guitar, 2014; Shapiro, 2011). Forskning viser at forekomsten av stamming ligger på i underkant av 1% av den generelle voksne befolkningen. For ungdom er stammingen trolig vedvarende (Yari & Ambrose, 2013).

Det er gjort funn som viser at hjernen hos mennesker som stammer, er litt annerledes enn hos de som ikke stammer, og årsaken til stamming kan ikke fjernes. For dem som opplever stammingen som en hindring, kan man få hjelp til å snu tankegangen i forhold til opplevelser av stamming (Stauri & Sønsterud, 2019). Gjennom tidene har det vært mange ulike forestillinger om stamming, som har skapt hindringer i ulike sammenhenger. Det kan være jobb, utdanning, forhold til andre og samfunnsengasjement. Personer som stammer blir tillagt egenskaper som følge av vansken sin, som at de er innadvendte eller sjenerte, engstelige, nervøse, anspente, flau og frustrerte for å nevne noe (Boyle, 2013).

2.2.2 Hva kan omgivelsene gjøre?

Hvordan vi tenker i forhold til vansker, kan være avgjørende for dem som skal leve med utfordringene. Omgivelsenes oppfatninger og reaksjoner på stamming kan skape følelsesmessige reaksjoner og holdninger av hjelpeløshet, frustrasjon, sinne og håpløshet (Guitar, 2014).

Cody Packer sier at vi generelt må bli flinkere til å snakke om stamming. Det er vanskelig for de fleste å snakke om ubehagelige ting, og å snakke om stamming kan være vanskelig når man mangler kunnskap om det, ikke skjønner hva som foregår eller ikke er oppmerksom på at personen har en vanske. Mer kunnskap om stamming vil føre til større aksept og forståelse, sier Packer, noe som vil hjelpe mennesker som stammer (Goldstein, 2020a). Dette betyr at omgivelsene kan vise aksept og forståelse hvis kunnskapen om taleflytvansker er til stede.

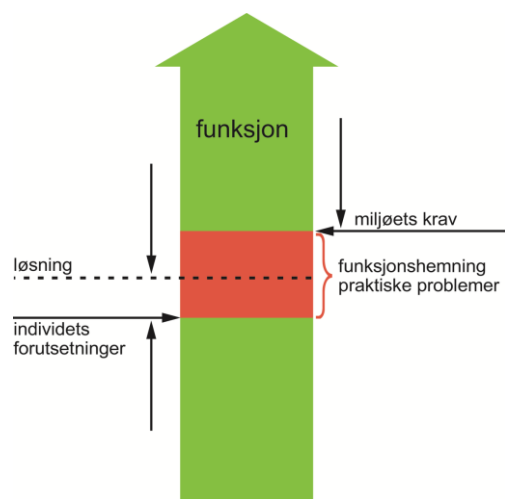
Mange som stammer opplever utfordringer som er relatert til skolen. De får ofte ikke vist sin kunnskap og sine evner av ulike årsaker (Stauri & Sønsterud, 2019). Det kan være at de selv trekker seg tilbake fra både faglige og sosiale situasjoner fordi de kvier seg for å snakke. Stauri og Sønsterud (2019) trekker frem betydningen av at skolen tar ansvar for å se elevene som stammer og har en åpen og ærlig kommunikasjon med dem om stammingen. Det er ikke dekning for å tro at man beskytter barna ved å ikke snakke om stammingen. Disse elevene trenger at skolen legger faglig til rette for at de får vist seg frem på en positiv måte. I skolen legges det i dag vekt på muntlig aktivitet i undervisningen, noe som er en stor utfordring for

elever som stammer. Disse elevene trenger *tid* og *ro* til å uttrykke seg og bør også få muligheten til å meddele seg gjennom flere kanaler enn bare muntlig tale, for eksempel gjennom skriftlige arbeider (Stauri & Sønsterud, 2019). Barn og unge med taleflytvansker har lik rett til å få sagt det de vil si som alle andre.

2.3 Ulike forståelser av stamming

Det finnes ulike måter å se funksjonshemming på. Definisjonen på funksjonshemming er de hindringene mennesker møter på grunn av sin funksjonsnedsettelse. Funksjonshemming kan blant annet være de ulempene og reduserte mulighetene som mennesker med funksjonsnedsettelse møter sammenlignet med den generelle befolkningen (Bailey, Harris & Simpson, 2014).

Figur 1: Gap-modellen (Lid, 2020, <https://snl.no/gap-modellen>)

Gap-modellen illustrer at en svekkelse eller funksjonsnedsettelse ikke nødvendigvis trenger å føre til en funksjonshemming. Funksjonshemmingen blir et faktum først når en person får sin livsførsel begrenset på grunn av gapet (hindringer) mellom egen funksjonsevne og de kravene som samfunnet stiller eller den utforming og tilrettelegging som samfunnets gir (Lid, 2020). I praksis kan det bety at de ikke har *adgang* til ulike arenaer som fysiske steder, utdanning, arbeidsliv, sosiale fellesskap og lignende. Problemet for mennesker som stammer er ikke fysiske hindringer, slik denne modellen viser, men hindringene kan for eksempel handle om samfunnets krav o: tempo, manglende kunnskap om stamming og diskriminering (St. Pierre, 2019).

Jeg vil i det følgende skissere ulike syn på hvordan ulike retninger ser på stamming; den medisinske modellen, den sosiale modellen og Verdens Helseorganisasjon (WHO) sin Internasjonale klassifikasjon av funksjon, funksjonshemming og helse (ICF) fra 2001. Jeg ønsker å bruke de ulike forståelsesmodellene til å analysere det som kommer fram i mitt materiale senere i denne oppgaven.

2.3.1 Medisinsk forståelse av stamming

Funksjonshemming blir i den medisinske modellen betraktet som et problem hos individet, og svekkelsen eller funksjonsnedsettelsen forklarer og forårsaker funksjonshemmingen alene: «In a traditional medical model view the person with an impairment simply has a body that cannot do certain things normally and, therefore, the person is disabled» (Bailey et al., 2014, s. 14). Med denne måten å tenke på sier Bailey et al. at mennesker kan falle utenfor både arbeidsliv og annen samfunnsaktivitet, redusert levestandard og sosial deltakelse. Hindringen henger sammen med svekkelsen. Hvis man har en ryggskade og må sitte i rullestol, vil løsningen i den medisinske modellen være å operere skaden slik at personen kan gå igjen. Løsningen er å reparere skaden slik at man kan føres tilbake til det som er normen (Goldstein, 2020b). Med denne modellen risikerer man å tillegge utenforstående faktorer for liten vekt eller undervurdere de begrensningene som samfunnsmessige påvirkninger kan ha for individet (Langaard, 2018).

St. Pierre (2019) trekker frem fire «søyler» i sin omtale av den medisinske tilnærmingen: den retter seg mot *individet*, den fokuserer på hva som er *normalt* og *unormalt*, den har et *klinisk* fokus og ser på funksjonshemming som patologi som må *behandles* av profesjonelle (*intervensjon*).

This model rests on a hierarchy that equates normal with 'health' or 'wellbeing' and disability with suffering. Disability is always framed as negative, understood to be a drain on society and destroys, among other things, the quality of life for families and individuals» (Kafer sitert i St.Pierre, 2019, s. 5).

Hvis man knytter den medisinske modellen opp mot stamming, kan det tolkes som at stamming kan kureres. Stamming forstås som selve taleflytbruddene og behandling består i å fremme flyt og fjerne eller redusere stammingen. Eksempler på behandlingsmetoder kan være bruk av pusteteknikker eller hjelpemidler som «auditory feedback» for å få bedre flyt i talen (Goldstein, 2020b; Jullumstrø, 2009).

2.3.2 Sosial forståelse av stamming

I den sosiale modellen skiller man mellom begrepene *svekkelse* og *funksjonshemming*.

Funksjonshemmingen er skapt av fysiske, strukturelle og kulturelle hindringene som møter mennesker med funksjonsnedsettelse og må sees separat fra selve svekkelsen (Bailey et al., 2014, s. 14). Utfordringen i den sosiale modellen handler om å flytte de sosiale barrierene som hindrer mennesker med funksjonsnedsettelse i å delta i samfunnet og ha kontroll over eget liv. For funksjonshemmede handler ikke løsningen om å fjerne vansken, men om å få *tilgang* («access») gjennom tilpasninger og tilrettelegging. (St. Pierre, 2019).

I et sosialt perspektiv vil stamming bli en hindring når personen som stammer møter barrierer på grunn av kommunikasjonsvansken sin. Slike barrierer kan være å ikke få tilgang til for eksempel talestyrt teknologi. De vanligste barrierene, sier Bailey et al. (2014), er de hindringene som skapes av holdninger i samfunnet og de begrensningene som man gir seg selv på grunn av stammingen. St. Pierre (2019) presiserer at mennesker som stammer, har en svekkelse på grunn av manglende taleflyt i form av blokkeringer, forlengelser og repetisjoner. Han mener at opplevelsen av funksjonshemming skyldes samfunnets krav til tempo, manglende kunnskap om stamming og generell diskriminering som for eksempel jobbavslag eller forfremmelser på grunn av stamming (St. Pierre, 2019; Goldstein, 2020b).

Med denne forståelsen oppleves stamming som en vanske fordi gapet mellom samfunnets krav og forventning om god taleflyt blir vanskelig å oppfylle. Problemet ligger ikke i måten personen som stammer snakker på, men hvordan omgivelsene reagerer (Campbell, 2019). Løsningen består i å tilrettelegge og akseptere. Her ønsker man ikke å behandle stammingen, men se på den som en ressurs. Istedenfor å tenke på stamming som en defekt, ønsker denne måten å se på stamming at det er en unik talemåte som ikke passer inn i omgivelser som fokuserer på flyt (Goldstein, 2020b). I ytterste konsekvens kan behandling ses på som en form for undertrykkelse. Nettsiden «The Did I Stutter Project» er en mulighet for å undersøke denne innfallsvinkelen nærmere (<https://www.didistutter.org/>).

2.3.3 International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)

International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) er en klassifikasjon av funksjonsevne, aktiviteter og samspill med miljøfaktorer (Direktoratet for e-helse, 2006).

WHO kom i 2001 med nye retningslinjer for hvordan man skal forstå og omtale helse og helserelaterte forhold (på norsk: «Internasjonal klassifikasjon av funksjon, funksjonshemming og helse» (ICF)). Formålet med ICF er å beskrive og håndtere helse og helserelaterte forhold

på en enhetlig og standardisert måte. Individets helseforhold og fungering ses i en total sammenheng. Målet er å gi et sammenfallende syn på helse ut fra biologisk, individuelt og sosialt perspektiv (Direktoratet for e-helse, 2006). ICF blir på en måte en forening av den medisinske og den sosiale forståelsen av funksjonshemming.

Til forskjell fra WHO sitt tidligere rammeverk for helse fra 1980, *International Classification of Functioning, Disability, and Handicaps (ICIDH)*, som for det meste fokuserte på konsekvensene av funksjonshemming, vektlegger ICF både de negative og positive aspekter som påvirker helsen. Det vil si både funksjon og dysfunksjon (Yaruss & Quesal, 2004). *Helsetilstanden* er funksjonsnedsettelsen eller sykdommen som forutsier følgevansker og prognoser, *kroppsfunksjoner og -strukturer* er de fysiske, psykiske og nevrologiske strukturene. *Aktivitet og deltakelse* innebærer utestengelsen fra oppgaver eller involvering i livssituasjoner og *kontekstuelle og personlige faktorer* omfatter fysiske, sosiale, holdningsmessige og miljømessige faktorer og individuelle faktorer som alder, kjønn, utdanning og mestringsevne (American Speech-Language-Hearing Association, (ASHA), 2020).

Figur 2: International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF), (Helsekompetanse.no, 2020, <http://kurs.helsekompetanse.no/hverdagsrehabilitering/43140>).

Denne modellen legger mindre vekt på det medisinske, og mer vekt på omgivelsene og de psykososiale faktorene. I denne modellen betraktes individet som et handlende subjekt som kan ha innflytelse på eget liv, men som også blir påvirket av omgivelsene og den kulturen det er en del av (Helsekompetanse.no, 2020).

I et behandlingsperspektiv vil dette si at behandlingen ikke bare skal rettes mot individet alene, men at omgivelsene tilrettelegges for at individet skal oppleve mest mulig mestring og

kan fungere i fellesskap med andre. Samtidig har individet en påvirkningsmulighet gjennom aktiv deltakelse for å påvirke sin egen situasjon. Den amerikanske organisasjonen for språk og hørsel, ASHA (American Speech-Language-Hearing Association) kaller dette *person-centered functional goals* (personsentrerte funksjonelle mål) som fokuserer på at målene for deltakelse samt meningsfull aktivitet og delaktighet utformes av individet og terapeuten i fellesskap.

ICF brukes som en mal for å beskrive helse og helserelaterte opplevelser generelt:

Det er en utbredt misforståelse at ICF bare handler om personer med funksjonshemming. Den omfatter tvert imot alle mennesker. Helseforhold og helserelaterte forhold med tilknytning til alle helsetilstander kan beskrives ved hjelp av ICF. Med andre ord, har ICF universell anvendelse (Direktoratet for e-helse, 2006, s. 6).

ICF og stamming

ICF gjør det mulig, innenfor områdene kroppsfunksjoner og -strukturer, aktivitet og deltakelse, miljøfaktorer og personlige faktorer å gi en mer nyansert beskrivelse av individets opplevelse av å snakke. Altså ikke bare det som oppleves som negativt, men også hva som oppleves positivt.

Because the ICF focuses on both functioning and disability, rather than just on the disability component, it is now possible to describe both fluency and stuttering, as well as other positive and negative aspects of the speaker's experiences of fluent and disfluent speech (Yaruss & Quesal, 2004, s. 43).

Med tanke på stamming, blir det med ICF naturlig å fokusere på både på flytende tale og stamming, samt positive og negative aspekter ved *den personlige opplevelsen* av kommunikasjon og stamming (Yaruss & Quesal, 2004; Shapiro, 2011).

Ulike syn på stamming vil føre til ulike syn på hva som er god stammehandling. I neste underkapittel vil jeg gjøre rede for vanlige tilnæringer til stammebehandling (Shapiro, 2011; Guitar, 2014).

2.4 Stammebehandling i ungdomsalder

Det skjer mye med et menneske i tenårene. I et biologisk perspektiv er ungdomstiden sammenfallende med puberteten (Langaard, 2018). Ungdommene går gjennom store fysiske og intellektuelle, men ikke minst psykologiske endringer (Wolf, 1991). De vil finne sin egen stemme, selvstendighet og frihet og ønsker å vende seg vekk fra de voksne, selv om de

voksne representerer det trygge for dem (Shapiro, 2011). På den ene siden kan de oppføre seg som umodne, uansvarlige, late og krevende, men samtidig utvikler de seg til selvstendige, modne mennesker som ønsker å bidra på en meningsfull måte (Wolf, 1991). Denne gruppen trenger å bli møtt av rause, nysgjerrige voksne som tar dem på alvor, lytter til dem, viser respekt og forståelse. Dette er fundamentet for å kunne oppnå gjensidig tillit og god dialog (Solberg, 2019).

Hos ungdom som stammer har stammingen ofte rukket å «feste seg» med både fysiske og tankemessige reaksjoner (Shapiro, 2011; Guitar, 2014). For ungdom og voksne brukes det ulike former for tilnærminger i stammebehandling for å hjelpe mennesker til å redusere og gjøre stammingen mindre plagsom for dem. Vanlige tilnærminger som brukes i dag er *flytskapende tilnærminger*, *stammemodifiserende tilnærminger* eller en kombinert tilnærming (Ingebrigtsen, Olsen, Melle og Hoff, 2019, s. 117). Alle retter seg inn mot å arbeide med talen, eventuelt i kombinasjon med atferd, tanker og følelser. Nedenfor vil jeg beskrive tilnærminger som retter seg inn mot å arbeide «bare» med atferd (utover talen), tanker og følelser, altså kognitiv atferdsterapi (KAT) og aksept- og forpliktelsesterapi (ACT).

Ulike teoretikere vektlegger ulike aspekter i behandling av ungdom. David Allen Shapiro (2011) mener at ungdom må være i stand til å kontrollere flyt før de kan redusere stammingen sin. Logopeden kan ikke bare behandle den synlige stammingen, hun må også arbeide med ungdommens tanker og følelser og hvordan de opplever seg selv som kommunikatorer. Shapiro er også opptatt av å bearbeide nærpersionene til ungdommen; familie, skole og andre momenter som kan påvirke ungdommens vanske eller bidra til å redusere vansken.

Barry Guitar (2014) er i sine tilnærminger inspirert av Van Riper. Guitar er opptatt av å lære ungdommene nye flyt- og mestringsstrategier for å håndtere innarbeidet sekundæratferd som flukt- og unngåelsesatferd. Behandling starter med å øke motivasjon for endring og å minske flukt- og unngåelsesatferden. Han vektlegger å lære ungdommen å snakke med kontrollert flyt – først på logopedens kontor for deretter å ta det i bruk i det daglige. Målet er at ungdommen etter hvert kan bli sin egen terapeut.

2.4.1 Flytskapende tilnærminger

Flytskapende tilnærminger baserer seg på operant læringsteori, og læringsteori ligger til grunn for behandlingen. Stamming betraktes som en respons utløst av miljøet, og målet er at personen endrer stammingen (Ingebrigtsen et al., 2019). Flytskapende teknikker går ut på å

gjøre øvelser som kan gi god flyt i talen. Sang og snakke eller lese i kor kan være aktiviteter som kan gi opplevelse av flyt i talen, noe som kan oppfattes som inspirerende for personen som stammer. Shapiro (2011) presiserer at dette bare er en midlertidig effekt og at det kan skape falske forhåpninger. Andre flytskapende metoder kan være å bruke elektroniske hjelpemidler som gir auditiv tilbakemelding («auditive feedback») (Shapiro, 2011).

Camperdown-programmet er en tilnærming som går ut på å starte med å ha en overdreven langsom tale («forlenget tale» eller «prolonged speech»). Når denne teknikken er etablert, kan man gradvis øke hastigheten til et mer normalt tempo, for deretter å overføre denne talen i andre situasjoner enn på logopedkontoret (Ingebrigtsen et al., 2019). Kognitiv terapi brukes også innenfor flytskapende tilnærming for å følge opp angst tilknyttet stamming (Ingebrigtsen et al., 2019). Pusteteknikker som «Simplified regulated breathing» (Forenklet regulert pusting, FRP) er også en flytskapende behandlingsmåte (Jullumstrø, 2009).

2.4.2 Stammemodifiserende tilnærming

Stammemodifikasjon har som mål å redusere spenninger, følelser og holdninger som følger med stammingen: «... å redusere unngåelse, og problemene dette medfører, endre negative holdninger og modifisere fastlåst stamming til en mykere og mer kontrollert form» (Ingebrigtsen et al., s. 119).

Charles Van Riper (1973) deler behandlingen inn i fem faser:

motivasjonsfasen, identifikasjonsfasen, desensitiveringsfasen, modifiseringsfasen og stabiliseringsfasen.

- *Motivasjonsfasen* innebærer å bli kjent med personens motivasjon for å starte med behandling.
- I *identifikasjonsfasen* søker man å identifisere og analyserer tanker og kroppslige reaksjoner og finne sammenhengen mellom disse.
- *Desensitiveringsfasen* handler om å bli mindre var og redusere frykten for selve stammingen og de situasjonene som utløser negative reaksjoner. Dette foregår ved at man blir eksponert for situasjoner som oppleves som vanskelige, og man får mulighet til å øve seg på å takle disse. Frivillig stamming er en del av denne fasen (Ingebrigtsen et al., 2019).
- *Modifikasjonsfasen* går ut på å lære å stamme på en mer flytende måte samt lære å takle vanskelige situasjoner ved hjelp av konstruktive måter å reagere på.

- *Stabiliseringsfasen* handler om å automatisere strategiene og bruke den kontrollerte måten å snakke på, slik at man klarer å håndtere stammingen (Van Riper, 1973).

Selv om stamming trolig er vedvarende etter tidlig skolealder, kan man lære seg å håndtere den og leve med den. Barry Guitar var selv klient hos Van Riper og har utviklet en helhetlig måte å nærme seg stamming på. Han benytter både flytskapende teknikker og stammemodifikasjon i sin tilnærming og fokuserer på både atferd, tanker og følelser. (Ingebrigtsen et al., 2019).

2.4.3 Psykoterapeutisk tilnærming

Den psykoterapeutiske tilnærmingen favner sider av stammeproblematikken som ikke bare handler om selve stammingen, men også sekundæratferd som den ofte følger med stamming, som for eksempel de holdningene man utvikler til seg selv, sosial angst og frykt for ulike situasjoner der man må snakke (Bjørnvik & Ingebrigtsen, 2019). Jeg vil i det følgende ta for meg to metoder i behandlingen som belyser disse områdene.

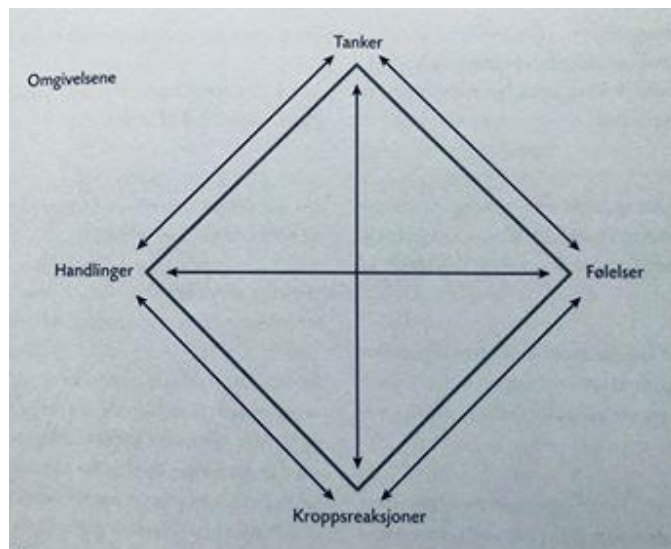
Kognitiv atferdsterapi

Kognitiv atferdsterapi (KAT) er en psykoterapeutisk tilnærming og en behandlingform som egner seg godt for ungdom og voksne (Bjørnvik og Ingebrigtsen, 2019). «Kognitiv terapi er et samarbeid mellom pasienten og deg som terapeut, hovedsakelig rettet inn mot hvordan problemene fremtrer i pasientens hver dag her og nå. Det er pasientens opplevelse av situasjonen og dens behov som står i sentrum» (Berge & Repål, 2019, s. 20). Målet er å bevisstgjøre klienten på ulike tenkemåter. KAT har til hensikt å skape optimistiske holdninger og redusere negative vurderinger av situasjoner (Beilby, Byrnes og Yaruss, 2012). Etablerte negative tanker om seg selv og stammingen eller antakelsen om å bli vurdert negativt av andre, kan få følelsesmessige og kroppslige reaksjoner. I kognitiv behandling kan man trenes opp til å få et bevisst forhold til tankene. Vanlige modeller for å nærme seg disse innenfor KAT er «diamanten» og «ABC-modellen» (Berge & Repål, 2019).

Diamanten, også kalt «Den kognitive sirkelen» (Bjørnvik & Ingebrigtsen, 2019), er en modell som hjelper oss til å se sammenhengen mellom tanker, følelser, handlinger (atferd) og kroppsfunksjoner (fysiologi) og hvordan disse påvirker hverandre gjensidig. Omgivelsenes vil også påvirke oss – for eksempel andres reaksjoner (positive eller negative) (Berge & Repål, 2019). En som stammer vil kanskje tenke at «jeg kommer til å stamme når jeg skal holde presentasjonen» (tanker). «De andre kommer til å synes jeg er håpløs» (omgivelsene). Disse tankene kan føre til at eleven føler angst og fortvilelse (følelser) og blir ansent (fysiologi).

Av frykt for dette, velger eleven å bli hjemme (handling). De ulike delene av diamanten vil kunne påvirke hverandre i en positiv eller negativ retning. Diamanten kan brukes i behandling for å utforske hvordan tanker, følelser, reaksjoner og handlinger henger sammen. Ved hjelp av diamanten kan man hjelpe klienten til å endre tenkesett, såkalt *kognitiv restrukturering* (Bjørvik & Ingebrigtsen, 2019).

Figur 3: Diamanten (Berge & Repål, 2019, s. 25).

Ved hjelp av *ABC-modellen* kan man arbeide systematisk med negative tankemønstre (Berge & Repål, 2019) gjennom å fokusere på følgende faktorer:

- A- Hva er situasjonen? (Hendelser i hverdagen.)
- B- Hvilke tanker eller bilder farer gjennom hodet?
- C- Hvilke følelser dukker opp, hvordan reagerer kroppen og hva gjør du?
- D- Finnes det en annen måte å forstå situasjonen på? (Berge & Repål, 2019, s. 25)

Aksept- og forpliktelsesterapi (ACT)

Aksept- og forpliktelsesterapi (Accept and Commitment Therapy, ACT) fokuserer på at mennesker med funksjonsnedsettelse skal fungere på en meningsfylt måte istedenfor å redusere symptomene (Bjørvik og Ingebrigtsen, 2019). «Dette innebærer at personen som stammer aksepterer ubehagelige tanker, følelser og erfaringer med et aktivt og oppmerksomt nærvær, og samtidig handler og forplikter seg i tråd med sine innerste verdier» (Bjørvik & Ingebrigtsen, 2019, s. 144). På denne måten kan man oppnå å få en økt bevissthet på egne tanker preget av en objektiv og aksepterende vurdering av seg selv. ACT har følgende prinsipper som sin kjerne:

- Å ha kontakt «her og nå» (være i øyeblikket på en åpen, mottakelig og ikke-dømmende måte)
- Aksept og villighet (akseptere tankene uansett om de er behagelige eller ubehagelige)
- Kognitiv defusjon (observere språket på en objektiv måte)
- Selvet som kontekst (å se seg selv utenifra)
- Verdier (bli bevisst på hvilke verdier som er viktige og leve i tråd med dem)
- Forpliktende handling (gjøre handlinger som er i tråd med ens egne definerte verdier) (Bjørvik & Ingebrigtsen, 2019, s. 145–148)

Til forskjell fra KAT fokuserer ikke ACT på å kontrollere eller eliminere tanker og følelser, men heller å redusere frustrasjon gjennom aksept og fokus på hvordan man ønsker at livet skal være (Beilby, Byrnes og Yaruss, 2012). Beilby et al. sier videre at personer som stammer ofte opplever å streve fordi de ikke klarer å leve opp til kravene om taleflyt som samfunnet etterspør (i arbeidslivet, sosiale sammenhenger og utvikling av vennskap). Derfor trenger personer som stammer en behandling som virker, slik at de kan oppleve mestring i hverdagen. I ACT samarbeider personen som stammer med terapeuten om å finne den behandlingsmetoden som passer best (Sønsterud, 2020). Denne måten å arbeide på passer spesielt bra for voksne som stammer, og det er påvist at metoden bidrar til å øke livskvaliteten, gi bedrer fysisk helse, redusert emosjonell aktivitet og bedre mental helse (Beily et al., 2012).

I dette kapitlet har vi sett at i likhet med forståelser av stamming, vil de forskjellige behandlingstilnærmingene fokusere på ulike aspekter ved stammingen.

3. Metode

I dette kapittelet vil jeg beskrive hvordan jeg har gått frem for å innhente, analysere og tolke data. Først vil jeg begrunne valg av metode og deretter si noe om hvordan jeg forberedte meg til å gjennomførte intervjuet og bearbeidet det innsamlede materialet. Jeg vil også behandle etiske hensyn og til slutt litt om prosjektets pålitelighet og gyldighet.

3.1 Kvalitativ forskning

I vitenskapelig arbeid er det flere veier til målet: man kan blant annet velge en kvantitativ eller kvalitativ tilnærming eller en blanding av de to (Creswell & Creswell, 2018). I en kvantitativ tilnærming undersøker man et større, tilfeldig utvalg og beskriver fenomener gjennom bl.a. statistikk og tall (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016).

En kvalitativ tilnærming handler om å undersøke (intervju, observasjon, litteraturstudie o.l.) et *strategisk utvalg*, som vil si at man velger informanter som har de nødvendige kvalifikasjonene for kunne svare på det problemstillingen etterspør (Thagaard, 2013).

Semistrukturert intervju (dybdeintervju) er en av de mest brukte tilnærminger i kvalitativ metode, der man stiller åpne spørsmål og gir informanten mulighet til å gi en utfyllende beskrivelse av sine opplevelser og erfaringer (Tjora, 2017).

For min studie har jeg valgt en kvalitativ tilnærming fordi jeg er interessert i å finne ut hva logopedene mener er viktig i og med samtaler om stamming, ikke nødvendigvis variansen i hvordan de jobber, slik en kvantitativ undersøkelse ville målt. Maxwell (2013) trekker linjen mellom variansteori og prosessteori, der den kvantitative tilnærmingen betrakter verden med statistiske variabler, mens den kvalitative tilnærmingen ser mennesker, situasjoner og hendelser som en prosess sammensatt av disse variablene (s. 29). Man kan kanskje si at forskjellen i de to tilnærmingene ligger i at den kvantitative vil se hvilke tiltak som virker, mens den kvalitative ønsker å finne ut *hvorfor* tiltaket virker.

3.2 Semistrukturert intervju

Jeg har valgt å gjøre en kvalitativ tilnærming med semistrukturert intervju som metode. Det semistrukturerte intervjuet er basert på et *fenomenologisk perspektiv*, som søker å gå i dybden for å forstå sosiale fenomener ut fra informantenes perspektiv og beskrive verden slik informantene opplever den (Kvale & Brinkmann, 2015). «Fenomenologien tar utgangspunkt i den subjektive opplevelsen, og søker å oppnå en forståelse av den dypere meningen i enkeltpersoners erfaringer» (Thagaard, 2013, s. 40). Det er altså viktig å forstå fenomenene ut

fra perspektivene til dem vi studerer og deres forståelse av omverdenen. I et semistrukturert intervju vil forskeren stille *åpne* spørsmål, som gir mulighet til å gå i dybden og få en forståelse av informantenes opplevelser og refleksjoner om et tema gjennom å studere deres meninger, holdninger og erfaringer (Tjora, 2017).

3.3 Forberedelser til intervju

3.3.1 Utvalg og rekruttering

Ved hjelp av Team for taleflytvansker ved Statped sørøst, fikk jeg en liste over aktuelle logopeder/institusjoner jeg kunne kontakte for å rekruttere deltakere til min undersøkelse. Jeg tok kontakt med fire på listen og nådde frem til tre av dem per telefon og sendte en skriftlig henvendelse per e-post (se vedlegg 1). Videre kontaktet jeg to logopeder jeg kjente, som begge har erfaring med ungdom som stammer. Etter at søknaden min ble godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD), sendte Statped ut invitasjon om deltakelse til medlemmer av Norsk Logopedlag (MNLL). Dette tiltaket ga ingen respons. Jeg erfarte at strategien med å ta personlig kontakt per telefon var det som resulterte i positiv respons fra de mulige informantene. Kanskje kan en årsak til den manglende responsen via sentralt hold være at det sendes ut forespørsler på vegne av mange studenter samtidig. Dette kan lett overses i den store informasjonsmengden i hverdagen. Stammering er ett av mange felt innenfor logopedien, og kanskje opplever mange logopeder at de har for liten erfaring med stammering til at de ønsker å bli intervjuet. Det kan også være at noen har det for travelt til at de kan sette av tid til studenter.

Jeg kunne også ha henvendt meg til ungdommer og brukt dem som informanter, men jeg vurderte at dette antakeligvis ville bydd på større utfordringer med hensyn til rekruttering og regler for personvern. Barn og unge som deltar i forskning, har særlig krav på beskyttelse og dermed underlagt strenge personvernregler. I tillegg kreves det mye av forskeren, blant annet spesifikk kunnskap om aldersgruppen når han eller hun skal forholde seg til denne gruppen (NESH, 2016). Med hensyn til undersøkelsens størrelse og tidsramme, valgte jeg å gjøre det som var mest realistisk for å gjennomføre ut fra tiden jeg hadde til rådighet.

Med tanke på utvalgets størrelse påpeker Johannessen et al. (2016) at det bør være tilstrekkelig stort til at problemstillingen kan belyses og at antallet er avhengig av kvaliteten på intervjuene. I et prosjekt med tilstrekkelig tid ville man kunne gjennomføre datainnsamling inntil man har den informasjonen man trenger. 10–25 informanter er et ganske vanlig antall å

ha i en studie (Johannessen et al., 2016), mens noen foreslår tre til ni deltakere (Postholm, 2020). Begrensninger av økonomisk og tidsmessig karakter, som i studentprosjekter, kan gjøre at man må ty til et mindre antall personer. For mitt avgrensede forskningsarbeid har tidsbegrensninger vært avgjørende for valg av antall informanter.

Jeg har vært opptatt av å finne et *hensiktsmessig* utvalg av informanter. Johannessen et al. (2016) presiserer videre at relevansen av utvalget er viktigere enn antallet. Målet mitt var å finne logopedier som arbeider med ungdom i alderen 12–19 år som stammer. Selv om utvalget mitt ble relativt lite, representerer det allikevel en variasjon med hensyn til logopedenes alder, kjønn og erfaring. Noen arbeider bare med stamming og mennesker i alle aldre, mens andre jobber med andre logopediske områder i tillegg og arbeider kun med barn og ungdom. Enkelte av informantene er ansatt i offentlig virksomhet og andre driver egen privat praksis. Med fare for at enkeltpersoner kan gjenkjennes vil jeg konsekvent omtale alle informantene som *hun* og gitt dem navnene Oda, Britt, Liv og Gro (som synkroniserer med første bokstav i de fargene jeg har kodet dem i).

Felles for informantene er at alle jobber med ungdom i alderen 12–19 år som stammer og ifølge Maxwell (2013) kan dette være et *hensiktsmessig utvalg*, eller «purposeful selection» (s. 97). Mine innsamlede data består av ca. fire timer med opptak fra intervju, som tilsvarer ca. 60 sider transkribert materiale som skal analyseres, noe jeg anser som tilstrekkelig for mitt prosjekt.

Man kan også kalle dette et bekvemmelighetsutvalg, eller det Maxwell (2013) kaller «convenience sampling» (s. 99). Utvalget gir meg gode muligheter for å få svar på mine forskningsspørsmål. Maxwell betegner det som et målrettet («purposeful») utvalg så lenge utvalget med hensikt er plukket ut fordi det vil besørge de data jeg er ute etter. I denne studien er jeg opptatt av hvordan mitt utvalg på fire logopedier samtaler med ungdommer om stamming og ikke hvordan norske logopedier generelt jobber med stamming.

I mitt tilfelle kan det kanskje også stilles spørsmål ved at jeg hadde truffet to av logopedene tidligere og om det kan ha påvirket innsamlingen av data. Kan dette ha påvirket hvordan informantene svarte meg? Når noen har kjennskap til hverandre, har man allerede noen oppfatninger om den andre. I dette tilfellet tror jeg ikke at det hadde så mye å si, annet enn at jeg følte meg litt tryggere i intervjusituasjonen. Jeg tror det var en medvirkende årsak til at de

i det hele tatt var positive til å la seg intervju. Jeg kan heller ikke utelukke at det kan ha påvirket hvordan de to informantene svarte på mine spørsmål.

Drøfte: Kan det ha påvirket? På hvilken måte? Positivt? Negativt? (Mer avslappet etc.)

3.3.2 Søknad til Norsk Senter for Forskningsdata (NSD)

Alle studentprosjekter som involverer andre parter (intervju, undersøkelser og lignende) trenger tillatelse til gjennomføring fra NSD. Søknaden er nettbasert og består av mange punkter med avkrysningsalternativer for å informere om prosjektet. Søknaden innebærer også krav om utforming av informasjonsskriv og intervjuguide. Mye av forarbeidet som ble gjort på Masteroppgaveseminar høsten 2019, kunne brukes, men fortsatt var det en del detaljer som måtte tas stilling til. Dette var en mer tidkrevende prosess, men også nyttig med hensyn til prosjektet. Søknaden til NSD ble sendt i slutten av januar og hadde behandlingstid på ca. en uke. Dette var mye raskere enn jeg var forberedt på, og jeg kunne komme nokså umiddelbart i gang med intervjuer.

3.3.3 Informasjonsskriv

For at informantene skal ha innsikt i hvilke rettigheter de har og hvilke personvernregler som ivaretar dem som deltakere, ble informasjonsskriv sendt ut sammen med forespørsel om deltakelse (se vedlegg 1). Informasjonsskrivet ble laget ut fra en mal som ligger på nettsiden til NSD og inneholder blant annet informasjon om prosjektets formål, hvem som står ansvarlig, hva det innebærer for informantene å delta, behandling av innsamlet data og informasjon om personvern. I informasjonsskrivet fulgte det også med samtykkeerklæring. Denne måtte være signert av informanten før intervjuet kunne begynne.

Kvale og Brinkmann (2015) understreker at det er en viktig del av planleggingen av prosjektet at man sikrer konfidensialitet i forhold til innsamlede data og gjør en vurdering av konsekvensene det kan ha for de som deltar. Informantenes rettigheter må ivaretas nøye, og forskeren må ha tenkt gjennom verdispørsmål og etiske dilemmaer, slik at deltakerne ikke risikerer noe ved å bli med i prosjektet. Min undersøkelse inneholdt ingen sensitive spørsmål eller opplysninger som kan føres tilbake til informantene. Det er likevel viktig å ta formelle hensyn på dette området og sikre at ingen opplysninger kan identifisere de som har deltatt.

3.3.4 Intervjuguide

Intervjuguiden ble laget på bakgrunn av faglitteratur og artikler jeg har hatt tilgang til gjennom studiet. Som nevnt innledningsvis, er jeg opptatt av at mennesker som stammer kan få hjelp til å endre sitt syn på stamming uten at det bare er de selv som skal endre seg.

For en intervjuer med erfaring, kan en intervjuguide til dels være stikkordspreget (Tjora, 2017). I og med at jeg aldri hadde intervjuet noen før, følte jeg meg mest vel med å formulere spørsmålene så fullstendig som mulig på forhånd for å ha dem som en støtte i intervjusituasjonen. Målet var å legge frem spørsmålene på en tydelig måte for informantene. Som Tjora (2013) påpeker, er det lettere å frigjøre seg fra intervjuguiden og konsentrere seg 100 prosent om samtalen med informanten og få god flyt i samtalen når man har et eierforhold til intervjuguiden. Oppfølgingsspørsmål kom underveis. Riktignok var dette utfordrende i starten, men med litt erfaring ble det enklere å improvisere og stille oppfølgingsspørsmål for å få mer detaljert informasjon.

Å lage gode spørsmål har vært en tidkrevende og lærerik prosess. Et semistrukturert intervju skal ideelt sett bestå av åpne spørsmål som inspirerer informanten til å fortelle om sine egne synspunkter og erfaringer (Thagaard, 2013). Erfaringene jeg gjorde ved første prøveintervju, gjorde at jeg måtte gjøre en del endringer. Spørsmålene ble blant annet for lange. Her kunne jeg ha delt opp i flere delspørsmål eller bruke dem som oppfølgingsspørsmål. Noen av spørsmålene kunne også oppleves som ledende. Jeg erfarte blant annet at å bruke ord som «mestring» kunne være ledende og få informanten til å forstå at jeg som intervjuer er opptatt av å høre hva de gjør for at ungdommene skal oppleve mestring. «Ledende spørsmål bidrar til at forskeren gir intervjuet en retning som skaper forventninger til hvordan intervjupersonene svarer» (Ryen sitert i Thagaard, 2013, s.104). I forskningssammenheng blir dette kalt for *bias*. Gjennom flere omganger prøvde jeg å gjøre spørsmålene kortere, mer konsise og mindre verdiladde og ledende og endte opp med en intervjuguide bestående av 25 spørsmål (vedlegg 5). I intervjuet, som i hovedsak handler om *muligheter og utfordringer som samtaler om stamming gir*, forsøkte jeg å bringe fram informantenes tanker om *etablering av relasjon* og *å bli kjent med ungdommen, faglig tilnærming, mål for behandling og samtalens betydning*. Spørsmålene var relativt korte og konsise, men antakelig ikke åpne nok. Jeg ser i ettertid at de trolig kunne vært færre. Gjennom færre spørsmål kunne jeg fokusert på å gi informantene større frihet til å komme med egne assosiasjoner.

3.3.5 Prøveintervju

For å være best mulig forberedt på intervjusituasjonen, gjennomførte jeg to prøveintervju og ett rollespill. Ved hjelp av disse øvelsene gjorde jeg viktige erfaringer om det å stille spørsmål og i forhold til min rolle som intervjuer. Det var lærerikt å høre seg selv i opptak og bli bevisst på hva man ellers ikke er klar over at man gjør og sier. Det var nyttig for det videre arbeidet å ha et slik utenifra-perspektiv før jeg skulle gå i gang med de virkelige intervjuene. Blant annet forstod jeg viktigheten av å være en aktiv, men tilbakeholden lytter og tillate pauser. Det er fort gjort å bli revet med og falle for fristelsen til å komme med egne synspunkt, men det er altså ikke intervjuerens rolle. I denne fasen gikk det opp for meg hvor viktig det var for meg som intervjuer å være så nøytral som mulig, men samtidig være den som styrer og strukturerer intervjuet (Postholm, 2020).

3.4 Intervju

Formålet med et intervju er å få fylldig informasjon om informantenes opplevelser, synspunkter og perspektivet på problemstillingen forskeren tar opp (Thagaard, 2013). Som intervjuer er det viktig å møte informantene med et åpent sinn og legge egen forforståelse til side (Postholm, 2020). Jeg var bevisst på at jeg som intervjuer måtte være lyttende og nøytral for at informanten skulle føle seg fri til å snakke fritt. Samtidig er det mitt ansvar som forsker å få fremdrift i intervjuet. Kvale og Brinkmann (2015) minner om at forskningsintervjuet er «... en spesifikk profesjonell samtale med et klart asymmetrisk maktforhold mellom forskeren og den som blir intervjuet» (s. 51). Den er asymmetrisk i den forstand at det er intervjueren som definerer tema og er godt forberedt til samtalen, mens den som intervjues må dele av sine erfaringer og synspunkter der og da, uten å kunne forberede seg noe særlig. Intervjueren kan også tillate seg å stille oppfølgingsspørsmål som ellers ikke regnes for å være høflig i samtaler (Tjora, 2017). Som intervjuer må man prøve å balansere mellom å være lyttende og gi rom for frie assosiasjoner, men samtidig holde tråden og gjennomføre intervjuet innenfor tidsrammen.

Intervjuet foregikk ansikt til ansikt og jeg oppsøkte informantene. Tre av intervjuene foregikk på deres kontor, mens ett av dem måtte gjennomføres i et lærerværelse. Jeg opplevde at intervjuene foregikk uforstyrret, bortsett fra noen små, men ubetydelige forstyrrelser på lærerværelset (slamring i dører, en og annen som passerte gjennom rommet). Tema for intervjuet er omtalt tidligere under avsnitt 2.6 om intervjuguide. Lydopptak ble satt på etter at vi var ferdig med småprat og nødvendig informasjon var gitt.

Intervjuguiden ble mitt arbeidsredskap for alle intervjuene, i den forstand at jeg informerte og stilte spørsmål i stort sett samme rekkefølge. Intervjuene ble allikevel ikke like i og med at jeg hadde med forskjellige personer å gjøre. Dette ble en spennende og interessant erfaring. Hvert intervju ble unikt fordi spørsmålene ble tolket og besvart på forskjellige måter, og mine oppfølgingsspørsmål kom på ulike steder i samtalen. Selv om utgangspunktet for de fire samtalene var de samme, endte de opp med å være nokså forskjellige.

Informantene var positive og engasjerte og ga for det meste lange, utfyllende svar. De gangene jeg stilte spørsmål som dekket emner som de hadde omtalt tidligere i intervjuet, kom de enten på litt mer de kunne si om saken eller vi ble enige om at vi gikk videre til neste spørsmål. Prøveintervju og forberedelser til tross – mye kunne gått enda bedre. Heldigvis sa informantene fra hvis noe var uklart. Kan uklarheten skyldes min egen usikkerhet med hensyn til spørsmålenes kvalitet? Er det riktig av meg å utdype hva jeg mener med spørsmålet når informanten spør? Blir det dermed til at jeg leder informanten til å svare i en bestemt retning? Når vi stilles spørsmål, vil nok mange føle seg stilt litt til veggs og ønske å gi de korrekte svarene. I min introduksjonsprat med informantene presiserte jeg dette spesielt at jeg *ikke* var ute etter riktige svar. Allikevel tror jeg dette kan ligge latent hos noen – at de vil svare det de tror andre vil høre.

Etter å ha hørt opptak av intervjuet, har jeg lagt merke til egen opptreden i samtalen. Jeg sier egentlig ikke så mye mellom spørsmålene og oppfølgingsspørsmålene, men sier mye «m-m» mens informantene snakker. Dette har jeg nok gjort både bevisst og ubevisst for å være en aktiv lytter og vise interesse for hva de har å si. Men det kan være betimelig å spørre hvordan intervjupersonen opplever dette. Kan det ha forstyrret informanten og påvirket svarene deres? Mye ved intervjuerens egenskaper kan ha effekt på intervjuet, som «...kjønn, alder, etnisk tilhørighet, oppførsel og utseende kan skape avstand eller nærhet mellom forsker og informant...Egen usikkerhet og manglende intervjutrening kan også virke negativt på informantene» (Johannessen et al., 2016, s. 157). Selv opplever jeg meg selv som tydelig ukomfortabel i rollen som intervjuer, og nærmest unnskylder spørsmålene mine, men det betyr ikke at andre opplever det slik, særlig de som ikke har truffet meg tidligere. I og med at jeg ikke hadde erfaring med dette fra tidligere, kan man heller ikke forvente at et intervju er helt perfekt.

Erfaringer fra prøveintervjuet gjorde at jeg hadde behov for å ha oversikt over spørsmålene mine. Jeg skrev dem ned på små kort (ett spørsmål per ark) og la dem vekk etter hvert som jeg var ferdig med dem. Samtlige informanter reagerte spontant på dette med at de syntes det så ut som jeg hadde mange spørsmål. Om dette har hatt innvirkning på selve intervjuet, er jeg usikker på. Det kan være at noen følte et ansvar for at jeg skulle komme meg gjennom bunken hvis de fulgte med på mengden kort som var igjen. I så fall kan det være at de har svart mindre utfyllende enn de ville gjort ellers og i så fall være uheldig for min datainnsamling. Jeg kan selvfølgelig i ettertid tenke at jeg skulle holdt bunken skjult, og det hadde muligens ikke spilt noen rolle for prosjektet mitt at ikke alle spørsmålene hadde blitt besvart av alle. Færre spørsmål hadde trolig gitt andre og mer utfyllende og varierte svar. Men intervjuene ble uansett gjennomført innenfor den tidsrammen jeg hadde beregnet; det korteste intervjuet varte i 37 minutter og det lengste i en time og fire minutter.

3.5 Databehandling og analyse

I dette avsnittet vil jeg beskrive hvordan jeg har gått frem for å behandle det innsamlede materialet, altså opptak av intervjuene. Jeg vil beskrive hvordan jeg har transkribert og hvordan jeg har behandlet det transkriberte materialet videre for å kunne analysere det.

3.5.1 Transkripsjon

Transkripsjon er en omdanning av muntlig samtale til skriftlig tekst og som skal gjøre intervjusamtalen tilgjengelig for analyse (Kvale & Brinkmann, 2015). Et lydopptak vil mangle en del av innholdet i den virkelige samtalen, som ville ha blitt fanget opp i et videoopptak, som for eksempel kroppsspråk. Til gjengjeld vil lydopptaket få med seg stemmeleie, intonasjon, talens hastighet og annet som kan gi oss viktige opplysninger. Mye av dette kan forsvinne når talespråket gjøres om til skriftspråk. Et lydopptak er en første abstraksjon fra den første fysiske tilstedeværelsen, og transkripsjonen av samtale til tekst representerer enda en abstraksjon; «Transkripsjoner er kort sagt svekkede, dekontekstualiserte gjengivelser av direkte intervjusamtaler» (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 205).

Jeg har lagt vekt på å være tro mot informantene ved å transkribere intervjuene selv og vært svært nøye med å skrive ned alt som ble sagt. Av hensyn til anonymitet har jeg valgt å skrive alt på bokmål og i en felles grammatikalsk korrekt form. Særlig alder er noe som kan avsløres gjennom språket, og derfor synes jeg dette var et viktig grep å ta. Selv om intervjuet er skrevet ordrett, kommer jeg til å gjengi sitater i denne teksten på en hensiktsmessig og sammenhengende måte, slik Kvale og Brinkmann (2015) anbefaler det. Hensikten med

undersøkelsen er å få frem logopedenes synspunkter og erfaringer, og innholdet er overordnet uttrykksmåten. Derfor har jeg unnlatt å skrive ned mindre nølinger og andre følelsesladde uttrykk som, etter min vurdering, ikke har noen betydning for innholdet og for den videre analysen. I ettertid tror jeg at enkelte detaljer kunne vært tydeligere markert, blant annet å kursivere ord som informantene vektla i talen. Det er også viktig å understreke at selve transkripsjonen må ses som en fortolkningsprosess der jeg som lytter av opptaket er den som deler opp en sammenhengende kjede av ord, som et talespråk i sin alminnelighet kan sies å være. «Hvor man skal sette punktum og komma er allerede en fortolkningsprosess» (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 212).

3.5.2 Analyse og tolkning

Min første kodingsprosess skjedde gjennom å bruke dataverktøyet NVivo. Transkripsjonene av intervjuene ble nøye gjennomlest og kodet ved å trekke ut essensen av setninger og avsnitt. Det ble mange koder og grupperinger som jeg etter hvert klarte å komprimere til tre tema: selvoppfatning, relasjon og behandling. Jeg endte opp med disse hovedgruppene fordi disse hadde flest koder, og det så ut til at det var dette som informantene hadde lagt mest vekt på.

Med dataprogrammet NVivo kunne jeg klikke meg frem og tilbake for å finne de ulike kodene og kategoriene og få en viss oversikt over materialet. Men siden jeg ikke hadde fått plass på kurs som ble holdt for studenter høsten 2019, visste jeg ikke hvordan jeg kunne bruke dette verktøyet på en hensiktsmessig måte. Jeg hadde brukt mye tid på koding, men jeg følte at jeg manglet en oversikt som kunne gi meg en god forståelse av materialet mitt. Jeg klarte ikke å forstå hvordan jeg skulle klare å benytte programmet på en måte som kunne gi meg den nødvendige oversikten og forståelsen.

For å få den nærheten til materialet som jeg mente var nødvendig, bestemte jeg meg for å gjøre kodingen på nytt, denne gangen manuelt. Hvert av de transkriberte intervjuene ble skrevet ut i hver sin farge. I mitt forrige forsøk komprimerte jeg betydningen av avsnitt eller setninger, slik det beskrives i Kvale og Brinkmann (2015). Denne prosessen syntes jeg bar for sterkt preg av tolkning, og jeg følte at jeg ikke hadde godt nok grep om innholdet. Jeg valgte derfor å komme enda nærmere utsagnene ved å kode mer åpent og empirinært, på den måten Aksel Tjora (2017) beskriver det. Analysemodellen *Stegvis-deduktiv induktiv metode (SDI)* opplevdes som en systematisk og god måte å kode empirinært samt systematisere materialet på en oversiktlig måte. Hvert av intervjuene ble klippet opp i enheter som skapte mening i seg selv og lagt i hensiktsmessige bunker. Fra forrige kodingsrunde hadde jeg endt opp med tre

hovedtema som jeg beholdt, bortsett fra at jeg valgte å bytte ut ‘selvoppfatning’ med ‘ungdommens ståsted’ som ett av de tre hovedtemaene. ‘Selvoppfatning’ ble istedenfor en underkategori til ‘ungdommens ståsted’.

I denne empirinære kodingsprosessen av det transkriberte materialet, følte jeg at det var enklere å nullstille meg og legge min egen førforståelse til side. Det skal allikevel sies at det ikke er mulig å nullstille seg helt. Det vil være slik at jeg alltid vil ha min egen førforståelse med meg i bakhodet gjennom hele prosessen, også i analysearbeidet. Jeg kjenner materialet mitt godt, men prøvde å fristille meg fra de kontekstene svarene ble gitt i (spørsmålene og svarene i intervjuet), slik at uttalelsene kunne stå alene og tale for seg. Noen koder bestod av enkelt- eller flerleddede setninger, men også av avsnitt. I noen tilfeller kunne jeg oppdage nye koder innenfor disse enhetene etter at jeg trodde alt var kodet ferdig. Jeg endte opp med 543 koder fordelt på 24 kategorier. I første omgang komprimerte jeg antall kategorier ned til 18. Til slutt stod jeg igjen med tre hovedtema med til sammen 16 underkategorier; ‘ungdommens ståsted’ med seks underkategorier, ‘relasjon’ med fire underkategorier og ‘behandling’ med seks underkategorier.

Behandling	Relasjon	Ungdommen
Samtale	Karlegging (bli kjent)	Individuelt ståsted
Teknikker	Logopedens perspektiv	Selvoppfatning
Aksept	Trygghet	Ønsker
Kunnskap	Tillit	Holdninger
Pedagogiske overveielser		Åpenhet
Nærpersoner		Strategier

I presentasjonen videre vil jeg vektlegge kategoriene og temaene som jeg anser mest relevante for problemstillingen. «Dokumentasjon» er en kategori som jeg har valgt å ikke omtale i min analyse.

Et tankekart over de tre hovedtemaene og underkategoriene var et godt utgangspunkt for å se hvilke grupper som eventuelt kunne slås sammen og trekke linjer mellom grupper og kategorier og se sammenhenger mellom dem. For meg ble dette en god, konkret og oversiktlig måte å se og forstå mønster i materialet mitt på.

Likeledes var det til god hjelp for meg å kunne legge ut de fysiske papirlappene med alle kodene da jeg skulle bearbeide hver enkelt underkategori. Denne bearbeidelsen bestod i å nok en gang gruppere de ulike uttalelsene i mer spesifikke tema. Men her kom NVivo til nytte, for

jeg kunne søke på ord og finne tilbake til konteksten som kodene var tatt fra når det var viktig for teksten.

3.5.3 Analyseverktøy

Jeg valgte å ta utgangspunkt i Aksel Tjoras *Stegvis Deduktiv Induktiv Metode* (SDI) (Tjora, 2017) for å analysere mitt intervjumateriale. SDI-metoden går fra å starte med det empirinære: man koder ved å trekke ut essensen ved å ta ut direkte utsagn fra intervjumaterialet og la dette tale for seg selv. Målet med kodingen er tredelt: hente ut essensen i det empiriske materialet, redusere materialets volum og legge til rette for idégenerering (Tjora 2017). Ifølge Tjora reduseres sjansen for å trekke inn egne forventninger og meninger i analysen ved å reddyke en slik induktiv og empirinær koding.

Mine koder ble sortert i tema, som igjen ble slått sammen i større grupper etter hvert som jeg så at de hørte sammen. I mitt materiale opplevde jeg at kodene kunne passe inn flere steder. Dette kan jeg stå friere til å gjøre i den teoretiske drøftingen. Utsagn fra informantene kan tolkes på flere måter, men her måtte jeg ta noen valg. Det kan hende jeg hadde kodet det annerledes senere i prosessen, men med de tidsbegrensningene som allerede er satt, har jeg ikke kodet materialet flere ganger siden jeg kodet manuelt. Kodingen hadde falt meg enklere dersom jeg hadde hatt bedre grep om de teoriene jeg skulle bruke. Allikevel er det viktigste, ifølge Tjora (2017) at empirien jeg velger ut i drøftingen ikke gir fremstillingen et anekdotisk preg, men være argumenter som gir konseptene generell verdi.

I drøftingen var målet å finne svar på problemstillingen. Her diskutere jeg relevante funn fra empirianalysen (kapittel 4) opp mot problemstillingen og teorien. Her var målet å generalisere utsagnene (Tjora, 2017).

3.6 Etiske hensyn

For å unngå at mitt prosjekt skal få negative konsekvenser for deltakerne i prosjektet har jeg fulgt Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) sine forskningsetiske retningslinjer. Disse retningslinjene omfatter personvern, samtykke og informasjonsplikt, konfidensialitet og lagring av personopplysninger og har som mål å beskytte både informantene og tredjepart (ungdommene) (NESH, 2016).

Prosjektet måtte i forkant av søknaden til NSD klassifiseres etter retningslinjer fra Universitetet i Oslo (UiO, 2020). Mine data ble vurdert til gule data fordi stemmene i opptaket kunne gjenkjennes. Men det ble ikke samlet inn annen sensitiv informasjon, og

informantene ble på forhånd oppfordret til å ikke dele detaljert informasjon om ungdommene eller seg selv som kan identifisere dem.

Diktafon utlånt fra Universitetet i Oslo ble brukt til å gjøre opptak av intervjuene. Opptakene ble overført til kryptert minnepinne og oppbevart på en trygg og forsvarlig måte som var utilgjengelig for andre og i henhold til retningslinjer om konfidensialitet (NESH, 2016).

Informantene skal delta frivillig og uten ytre press fra meg som forsker. I tillegg må informantene gi uttrykk for at de har forstått innholdet (NESH, 2016). Informantene fikk informasjon om prosjektet og deres rettigheter i god tid før intervjuet skulle gjennomføres, og samtykkeskjema ble undertegnet av informantene før vi startet intervju og opptak. Samtykkeskjemaene ble oppbevart på en forsvarlig og utilgjengelig måte og atskilt fra opptak og transkripsjoner for å hindre at informasjon kan sammenkoples og identifisere informantene.

3.7 Reliabilitet og validitet

Jeg vil i det følgende skrive kort om reliabiliteten og validiteten i prosjektet mitt. Reliabilitet handler om resultatets pålitelighet og validitet handler om forskningens gyldighet (Postholm, 2020; Thagaard, 2013). Postholm (2020) og Thagaard (2013) presiserer at disse kravene kan være vanskelig å oppfylle i en kvalitativ studie som intervju fordi hvert møte mellom intervjuer og intervjuobjekt er unikt og det vil derfor være vanskelig å generalisere.

3.7.1 Reliabilitet

Reliabilitet refererer til forskningsresultatets konsistens (Kvale & Brinkmann, 2015).

Spørsmål om reliabilitet handler også om spørsmål om prosjektet er gjennomført på en pålitelig måte og om man kan stole på at gjennomføringen er konsekvent (Postholm, 2020).

I dette kapitlet om databehandling og analyse har jeg forsøkt å beskrive den prosessen jeg har vært gjennom så detaljert som mulig. Reliabilitet ivaretas ved å gjøre prosessen så transparent som mulig for leseren ved å beskrive valg, endringer og vurderinger som er tatt underveis, slik at en mulig etterprøvbarehet er mulig. Empiriske data er for øvrig ingen speiling av virkeligheten, men må anses for å være en tolkning (Tjora, 2017). Derfor er påliteligheten først og fremst basert på dokumentasjonen av hva som har blitt gjort underveis. I litteraturen oppfordres det til loggføring underveis. Her var jeg ikke systematisk nok. Jeg skulle vært

grundigere med å notere ned valg og endringer som ble gjort underveis i prosessen. Istedenfor å skrive det ned ett og samme sted, noterte jeg noen betraktninger sammen med andre notater, og det ble vanskelig og tidkrevende å finne de aktuelle notatene når jeg trengte dem. Jeg undervurderte nok betydningen av mine egne vurderinger underveis i prosessen, samtidig som jeg overvurderte min egen hukommelse ved å ikke skrive ned alt og tro at «dette husker jeg». Jeg mener selv at en grundigere og mer bevisst dokumentasjon av prosessen hadde vært klargjørende for leseren og gjort det mer lærerikt for meg selv.

Som beskrevet under punkt 3.5.1 tidligere i dette kapitlet ble transkripsjonen skrevet nokså kort tid etter at intervjuene var gjennomført. Opptakene var av god kvalitet, så det var ikke vanskelig for meg å høre hva informantene sa, og jeg hadde dem nokså friskt i minne. Det var kun et par tilfeller av uforståelig mumling som gjorde at jeg ikke oppfattet hva som ble sagt. Dette ble markert i transkripsjonen, men ingen av disse stedene i transkripsjonen ble benyttet direkte. Jeg var nøye med å gi en så nøyaktig fremstilling av uttalelsene som mulig. Her er det derimot viktig å minne om at transkripsjonen i seg selv er en slags fortolkning i og med at tegnsetting som komma og punktum kan gjøre noe med innholdet. I en talestrøm er ikke alltid dette like opplagt for lytteren (Kvale & Brinkmann, 2015). I ettertid har jeg satt inn ord i klammer for å hjelpe leseren så det ikke oppstår misforståelser. Det muntlige språket kan oppleves som mindre presist når det gjengis i skriftlig form fordi det er mye som forsvinner fra den direkte kommunikasjonen til den skriftlige (Kvale & Brinkmann, 2015; Postholm, 2020; Tjora, 2017). I ettertid har jeg endret litt på formuleringer der jeg har sett at det kan bli vanskelig å lese. Ett eksempel er fra punkt 4.2.2 der Britt uttaler seg om ungdommenes forhold til voksne: «Jeg tror de [ungdommene] er – i større grad enn voksne – mye mer var på oss [voksne/logopedere]». Dette omformulerte jeg til «Jeg tror ungdommene i større grad enn voksne er mye mer var på oss voksne [logopedene]». Jeg opplever ikke at setningen endrer betydning, men får bedre flyt for leseren. Dette er i tråd med hva Kvale og Brinkmann (2015) anbefaler.

Jeg har valgt å ikke ta med pauser med mindre de er veldig lange. Jeg opplevde derimot ikke at det var mye nøling eller annet som var av betydning for prosjektet som burde vært nedtegnet. I disse intervjuene var ikke dette viktig for undersøkelsen. Jeg var opptatt av å dokumentere det faglige innholdet hos informantene.

Jeg valgt å analysere de kodene som handler om ungdommen, logopeden, samtale, behandling og relasjon. Jeg kategoriserte dem i hovedtemaene *ungdommen, relasjon og behandling*. Det ble et omfattende materiale å forholde seg til, og jeg prøvde å finne en balanse mellom å få frem alle informantene og unngå å repetere for mye. Det kan være at jeg har utelatt uttalelser som kunne ha vært relevante for drøftingen og helheten, noe som svekker reliabiliteten. Jeg kunne naturligvis ikke la alles uttalelser om alt bli gjengitt i analysen, men jeg har allikevel prøvd gi en representativ oppsummering med bredde og variasjon med hensyn til hvem som uttaler seg om hva. Mine vurderinger i denne sammenhengen er mine subjektive vurderinger, og en annen person ville kanskje valgt annerledes. Jeg kan derfor ikke garantere at logopedene føler seg fremstilt på en «rettferdig» måte, men det har allikevel vært hensikten min å gjøre en representativ og objektiv vurdering.

Tema jeg har valgt å fjerne er blant annet det som handler om rutiner i behandlingen og dokumentasjon. Dette var spørsmål som var uvesentlig for min problemstilling, og jeg ser i ettertid at de burde vært fjernet fra intervjuguiden. Dette setter jeg på «kontoen» for manglende erfaring med å lage intervjuguide.

Intensjonen min var å gjennomføre intervjuene så likt som mulig. Informantene fikk stort sett de samme spørsmålene. Oppfølgingsspørsmål var noe forskjellig og noen spørsmål ble stilt i litt ulik rekkefølge fordi jeg improviserte litt underveis der det var nødvendig. Jeg vurderer allikevel gjennomføringen av intervjuene som nokså like. Lengden på intervjuene variert fra 40 minutter til cirka en time. Både spørsmålsstillingen og lengden på intervjuene vil være å forvente siden jeg har hatt med ulike personer å gjøre. Noen har konsise svar mens andre svarer mer utbroderende.

3.7.2 Validitet

Validitet handler om gyldighet, det vil si nøyaktighet og sannferdigheten av de vitenskapelige funnene (Brink, 1993). Validitet handler om den metoden du bruker faktisk undersøker det din intensjon er å undersøke (Postholm, 2020).

Min intensjon har vært å undersøke hva slags betydning samtalen har i behandling av stamming hos ungdommer og hvilke muligheter og utfordringer logopeder opplever i samtalen. Jeg valgte intervju som metode fordi jeg mente logopedenes egne fortellinger var god dokumentasjon om hvordan logopeder jobber. Et alternativ kunne vært observasjon som metode, men dette hadde trolig vært vanskeligere å få til av hensyn til personvern og hadde

involvert en sårbar tredjepart. Dessuten tenkte jeg at logopedenes egen fortelling var interessant å undersøke.

Intervju som metode har sine styrker og svakheter. Fordelen med intervju der intervjuer og informant møtes direkte er at man kan oppnå kontakt preget av tillit som gjør at man får en åpen og ærlig kommunikasjon og gjør det mulig for forskeren å ha kontroll over spørsmålene (endre rekkefølge, utelate spørsmål, stille oppfølgingsspørsmål etc.) (Creswell & Creswell, 2018). Men intervju som metode kan være sårbar fordi det finnes trusler eller risiko for nøyaktighet og sannferdighet (bias) (Brink, 1993). Slike trusler kan være at informanten ikke svarer helt ærlig eller holder informasjon tilbake. Det kan også være at informanten oppfører seg annerledes enn han eller hun pleier eller svarer det de tror at forskeren vil høre. En annen trussel kan være forskerens egne forkunnskaper og antakelser om emnet som (forutinntatthet) (Tjora, 2017). Nok en trussel kan være at forskerens tilstedeværelse kan påvirke hva som blir sagt hvis dette frembringer en atferd som ikke er naturlig eller vanlig for informanten (Brink, 1993).

Fordi jeg antar at andre sier det de virkelig mener, opplever jeg det som vanskelig å vurdere om informantene har holdt informasjon tilbake eller vært mest opptatt av å si det de tror at jeg vil høre. Når det gjelder forskerens forutinntatthet, vil jeg heller si at min mangel på kunnskap har vært en trussel mot validiteten i dette prosjektet. Selv om jeg var interessert i stammefeltet, var min kunnskap om dette feltet mangelfull da jeg startet opp prosjektet. Feltet er komplisert, sammensatt og interessant, og jeg syntes det var vanskelig å velge ut en kurs som passet min oppgave. Jeg opplevde det som svært utfordrende å lage de gode spørsmålene for intervjuet, og gjennomføring av intervju med oppfølgingsspørsmål og lignende hadde blitt mer treffsikkert om jeg på et tidligere tidspunkt hadde hatt bedre oversikt og forståelse for taleflytlitteraturen. Samtalen som verktøy eller metode i behandlingen, som har vært mitt hovedfokus, var lite direkte omtalt i litteraturen, og jeg har strevd med å finne gode teorier for å bearbeide materialet til oppgaven. Tid har vært en knapp ressurs i dette deltidsstudiet, og jeg ser i etterkant at det var uheldig å ikke sette av hele det siste studieåret til å studere på fulltid.

Mitt «åpne sinn» kan ha vært et positivt element i intervjusituasjonen, men selve datainnsamlingen hadde blitt bedre om jeg hadde hatt større erfaring med å intervju. Jeg har i ettertid tenkt mye på at innsamlingen av data hadde vært bedre og relevant om jeg hadde stilt færre og åpnere spørsmål og latt informantene få snakke mer fritt. Jeg sitter igjen med en

opplevelse av at jeg hadde for mange spørsmål om for mange emner, noe som jeg tror kan ha svekker både validiteten og reliabiliteten.

4. Analyse av empiri

I dette kapitlet presenterer jeg noe av det som framkom i etterkant av kodingen som ble gjort. Jeg starter opp med det som omhandler ungdommen. Jeg vil legge frem logopedenes betraktninger om elevens individuelle ståsted, personlige forutsetninger, ungdommens egne ønsker samt deres erfaringer med omgivelsene i forbindelse med stammesituasjoner.

4.1 Ungdommen

Logopedene har et sterkt engasjement til ungdommene. Jeg opplever at de har et genuint ønske om å ta dem på alvor, forstå dem og støtte dem i den enkelte ungdommens prosess relatert til stamming. Ungdommene har alle personlige erfaringer som relaterer seg til stamming. Det kan handle om familie, skole og samfunnsliv.

4.1.1 Ungdommens individuelle ståsted

Ungdommer som blir henvist til logoped på grunn av stamming kan ha ulike erfaringer. Det kan være ulike årsaker til at ungdommene oppsøker logoped. Noen har kanskje vært hos logoped tidligere. Andre kan ha flyttet fra et nytt sted mens andre igjen kan ha gått gjennom hele barneskolen uten at stammingen har blitt oppdaget.

Ifølge Britt opplever ungdommene at ulike begrensninger på skolen som kan være utfordrende og at dette ofte er grunnen til at de kommer til logoped; «De har angst på skolen, eller de opplever at de ikke kan holde framføringer. Det er ofte det de kommer for og er plaget med.»

Gro erfarer at de fleste ungdommene som kommer til henne er veldig motiverte for å gjøre noe med stammingen sin og hun opplever oftest at ungdommene er interessert i å snakke; «... det er ingen vanlig situasjon at eleven snakker lite.»

Informantene uttrykker at ungdommene ikke alltid kommer frivillig til logoped, men at det heller er foreldrene som ønsker dette. Ungdommene og foreldrene kan ha ulike oppfatninger av hva som er utfordringene.

Liv: Det er jo enkelte ganger jeg har tenkt er det foreldrene eller barnet som ønsker dette? Er du [ungdommen] klar for det her? Eller er det noe du blir pushet til? Og føler du da at det [stammingen] blir enda verre, fordi mor og far vil at du skal jobbe med stammingen din?

Oda: Noen er sånn: 'jeg tror ikke jeg har tenkt over det [stammingen] engang', og da begynner jeg å tenke at kanskje vi ikke har noe å gjøre her? For hvis de synes at ting er greit, så er det ikke noe vits å komme hit og spille brettspill og jobbe med desensitivisering og så lite stamming at jeg vet egentlig ikke helt hvor jeg skal begynne med modifisering.

4.1.2 Ungdommens selvoppfatning

Informantene forteller at hver enkelt ungdom som kommer til dem har sin egen personlighet og bakgrunn som gjør at de håndterer stammesituasjoner på ulike måter. Selvoppfatning og åpenhet er to faktorer som informantene særlig trekker frem. «Når du har blitt ungdom,» sier Liv, «så har du levd med stamming i så mange år og dannet deg så mange oppfatninger om deg selv og din egen tale og hvordan andre eventuelt oppfatter deg fordi du snakker som du gjør».

Flere av informantene opplever at ungdommene som kommer til dem på grunn av stamming har lite kunnskap om hva stamming er. De kan ha hørt mange ulike forklaringer på hvorfor de stammer; «...om at de har mye å si, at de har mye på hjertet, og det er grunnen til at de stammer og sånne ting. Men den forklaringen gir dem så veldig lite» (Britt).

Andre kan ha hørt at man kan bli kvitt stammingen ved å spise mandler, forteller Gro, og presiserer at det ikke er mye evidens for en slik påstand. Hun fortsetter: «... i noen kulturer er det ikke 'comme il faut' å stamme. Det er ikke kult. Og da har vi et vanskeligere utgangspunkt. Det er mye greiere når miljøet rundt ungdommen også aksepterer.»

Ungdomstiden er den tiden hvor identiteten er i ferd med å sette seg for dem, mener Britt, og det kan være mye skam knyttet til dette. Britt forteller at det er ikke alle som nødvendigvis føler for å slippe logopedene helt inn. Det kan være vanskelig for dem: «... for det kan hende at de har et forsvarsverk, men sånn er det for alle mennesker». Det kan være stor forskjell på hvor vant ungdommene er med å snakke med voksne. Noen kan ha vokst opp med en åpen dialog med foreldrene om stamming, mener Britt, mens andre opplever at det kan være vanskelig å snakke med foreldrene sine om det og åpne seg opp for dem. Britt sier: «Hvis stammingen er noe man ikke har snakket så mye om fra før, så er det nok veldig vanskelig for dem å gjøre det nå [i tenårene].»

Liv opplever at noen benekter at de stammer at andre ungdommer kan synes det er veldig vanskelig å snakke om stammingen sin og vil helst holde den på avstand. De vil helst ikke tenke på det. Liv forteller:

... jeg opplever at mange familier ikke tør å prate om stamming hjemme.

Sånn at disse barna har kanskje aldri pratet noe særlig om stamming hjemme fordi foreldrene tenker at da blir det verre. Og da blir det den ene rosa elefanten i rommet som det aldri blir pratet om, og den er ganske skummel.

Gro opplever at ungdommene fint klarer å reflekterte rundt sin egen stamming og sette ord på hva de føler; «Noen blir irriterte fordi de stammer. Noen blir til og med, som de sier selv *så blir jeg glad – når jeg ikke stammer.*» Ungdommen er ofte ikke så åpne om stammingen sin utenom logopedkontoret. «... de begynner ikke å snakke om stamming inne i klasserommet. De snakker ikke vanligvis om stamming med sine venner engang – det er i så fall kanskje mer uvanlig. Det snakkes ikke så veldig mye om stamming i de ulike hjemmene heller.»

Alle informantene forteller om opplevelser med ungdommer som ofte har negative tanker om seg selv. Oda har hørt ungdommer fortelle: «... jeg har veldig få venner på grunn av stammingen, for jeg tør ikke å si ting og være den jeg egentlig er». Oda forteller videre: «Jeg opplever i veldig stor grad at de ikke deltar aktivt i miljøet rundt seg på grunn av stammingen.»

Britt forteller at mange føler seg som feige mennesker fordi de stammer og fordi de ikke tør å gjøre alt som de skulle ønske at de kunne. Stammingen blir veldig ofte forbundet med skam og skyldfølelse, sier hun, og at skamfølelsen kommer med at du er annerledes; «Skamfølelsen er jo veldig stor hvis du skjuler stammingen din. Hvis det er en person som stammer ganske åpent, så er det ikke sikkert at den skamfølelsen er like stor. Men her er det variasjon.» Livs erfaring er at gutter har større problemer med å snakke om vanskelige ting de har opplevd enn hva hun opplever hos jentene. Guttene vil heller bagatellisere uheldige hendelser enn å snakke om dem: «... det er lettere [for guttene] å si *det går kjempebra nå, assa. Det går kjempebra. Det er ikke noe problem. De lo litt, men det går fint. Jeg synes det var greit. (...)* Vi lo sammen.»

Liv opplever ofte at ungdommene selv synes at de stammer veldig mye, mens hun som logoped i frekvens hører lite. Liv sier: «Og det sier meg noe om at de følelsene rundt den stammingen er langt større enn hva som kommer til uttrykk for omgivelsene.»

Informantene forteller at mange ungdommer har en oppfatning av at det er behandlingen det er noe galt med hvis de ikke blir bedre. Det tar tid for dem å forstå at samtalen er en viktig del av behandlingen. Det er anstrengelsene de gjør for å stoppe stammingen som gjør stammingen verre. Britt sier: «Også er det liksom noe galt med teknikkene hvis de ikke funker. Men det er jo ikke derfor de ikke funker.» Hun fremhever videre at «... stamming har jo egentlig ikke så mye å si for kommunikasjonen, mere hvordan du prøver å skjule det, som heller påvirker kommunikasjonen negativt».

Gro synes det er veldig viktig å snakke med ungdommene om hvordan følelser som irritasjon og angst kan få fysiske konsekvenser og påvirke atferden deres, og at det er viktig å prøve å *ikke* få unngåelsesatferd. «... noen unngår veldig mye. Og det er faktisk et veldig viktig tema. Altså å forsøke å *ikke* ha alle disse unngåelsene.»

4.1.3 Ungdommens ønsker

Samtlige informanter erfarer at ungdommens aller største ønske når de kommer til dem er å *slutte å stamme*. Informantene har i noen grad ulike tilnærminger til hvordan de møter ungdommen i forhold til disse ønskene.

Oda mener at når ungdommer kommer og bare vil slutte og stamme, er det viktig å fortelle dem at det ikke vil komme til å skje. Hun forteller at hun er tydelig overfor ungdommene om at hun vil hjelpe dem med å få bedre kontroll og at de skal få det bedre med seg selv. Hennes erfaring er at hun må ha denne samtalen flere ganger i løpet av behandlingen. Samtalen blir en prosess som gjør at ungdommene endrer oppfatning, lærer og forstår underveis.

Britt synes det er viktig å ikke gi ungdommene falske forhåpninger, men å hjelpe dem med å sette realistiske mål. «Ungdommene kan ikke jobbe ut ifra målet om at ‘dette skal jeg bli kvitt’. Da blir de jo bare skuffet.»

Britt forteller at det gjerne også er teknikker som er bestillingen til ungdommen, «... for de tror at det er noe magisk de kan lære og som funker (...) og *hvorfor er det ikke bare å lære noen teknikker?* For det er jo det de kommer og tror.» Hun forteller videre at det også kan

være at noen som stammer åpent gjerne vil ha verktøy for å kontrollere stammingen sin. «Veldig ofte er det et mål som det å ønske å holde framføringer. Og jeg tenker at det er jo et oppnåelig mål.»

Oda synes det er viktig å lytte til ungdommenes ønsker;

I går kom det en person inn som bare sa at «Du må lære meg å slutte å stamme på /f/ og /s/». OK, da var det målet til den personen den timen der. Det gikk jo ikke på en time. Men det var jo en grunn til det – personen skulle ha et foredrag. I morgen eller i dag. Ergo: det var veldig viktig, så vi snakket om presentasjonen. Og vi snakket litt om måter å presentere på, prøvde å jobbe litt med hvordan få det litt mykere – easy onset – på en del lyder. Og det var det vi rakk på den timen. Men egentlig så hadde jeg planlagt noe helt annet. Måtte bare ta det litt som det kom.

4.1.4 Holdninger

Informantene fikk spørsmål som omhandlet i hvilken grad ulike holdninger til stamming var et tema i samtalen med ungdommen. Liv uttrykker at det ikke brukes mye behandlingstid på å diskutere holdninger helt spesifikt, men det vil alltid dukke opp anledninger hvor det er naturlig å diskutere det med ungdommene.

Oda bruker blant annet isfjellet for å snakke om holdninger og har et eksempel på hvordan hun har tatt opp tema om holdninger med en av ungdommene:

Hva er det i miljøet rundt som er med og påvirker deg og din stamming? Så begynte han å snakke; ‘Det er litt hvordan folk reagerer og tenker på meg som stammer, da.’ Ok, det er det vi kaller *holdninger*. Også begynte vi å snakke om stigma, om hva som er positive ting som venner og familie og litt andre ting, da. Så prøvde vi å se alt som kan være i dette vannet [rundt isfjellet].

Britt snakker av og til med ungdommene om de tror det kan være ubehagelig for andre å se på stamming og eventuelt på hvilken måte det er ubehagelig;

Også prøver vi å se litt: ‘hva er det som gjør at du kan få reaksjoner fra andre? Er det at du legger inn myk og lett stamming – får du reaksjoner der? Eller er det mer den kampen når du presser (...) hvordan det oppleves for den andre som kommuniserer med deg?’

Liv uttrykker at noen av ungdommene som selv stammer har en oppfatning om at «alle» egentlig er negative til stamming. Liv og Britt er opptatt av å få ungdommene til å forstå de andres reaksjoner.

Britt forteller:

... og så snakker vi litt om hvilke holdninger de har til andre vansker. For eksempel hva ville du tenkt hvis du møtte en person med ett eller annet form for handicap. Ville du tatt deg selv i å tenke noen sånne stereotype tanker? Hadde det vært vondt ment hvis du tenkte det? Hvordan tror du den andre personen hadde følt seg? Sånn at de også ser det at selv om de får en reaksjon der ute, så betyr ikke det at den reaksjonen er ondsinnet på noen måte. Det kan bare bety at den er basert på manglende kunnskap.

Redsel for andres reaksjoner kan være større enn man tenker over. Liv snakker om hvor vanskelig det kan være for enkelte å rekke opp hånden i klassen fordi de er redde for at noen skal le av dem. Britt forteller at elevene ofte vil ha timer etter skoletid så ingen skal vite at de går til logoped. «De kan være veldig åpne i timen og sånn, men de prøver å skjule det så godt de kan at de går til logoped.» Noen ungdommer er redde for at noen skal vite at de får hjelp.

Britt forteller videre:

Og bare tørre å risikere at noen ser at du går til logoped, for eksempel. Og ofte henger dette sammen med en tanke om at 'hvis jeg viser andre at jeg stammer, så vil de synes synd på meg'. Og da føler de ofte skam, for eksempel, for de ønsker ikke å bli syntes synd på. Der kan man selvfølgelig prøve å myke opp tanken om at de skal synes synd på dem igjen med: 'kommer de til å tenke det? Kommer de til å tenke noe annet? Kommer de til å tenke at du er tøff som mottar hjelp?' Hvor vanlig har det ikke blitt å snakke om at man går til psykolog for tiden? Hvorfor skulle dette være noe annerledes?

4.2 Relasjon

Informantene er opptatt av å bli godt kjent med ungdommene som de møter i behandling.

Dette skjer gjennom samtaler med ungdommene selv og deres nærpå personer (familie, lærere etc.) og formell kartlegging. I denne avdelingen vil jeg presentere de funnene jeg har samlet som jeg mener hører til relasjonen mellom logopedene og ungdommene. Logopedene reflekterer over hva de synes er viktige elementer for å bli kjent med ungdommene og hvilke verdier som er viktige å ha i det logopediske arbeidet.

4.2.1 Etablering av tillit

Britt sier det er viktig å etablere tillit til ungdommene i starten. Noen av ungdommene har kanskje blitt presset av foreldrene til å komme. Andre har kanskje erfaring med logoped fra før som ikke er veldig positivt. Hun synes det er viktigst å finne ut av hva de har gjort i tidligere behandling og hva de synes om det. Når jeg spør om hva hun tror ungdommene er mest opptatt av, svarer hun at de er mest opptatt av *å se henne an* og hva slags person hun er. En viktig måte for henne å etablere tillit på, er å finne ut hva interessene deres er. Hun bruker tid på å sette seg inn i elevenes interesser for å få bedre kontakt: «Så merker du at når du har fått innpass hos dem, da ligger det en grobunn for utveksling av informasjon.» Vider er Britt opptatt av å bruke et språk som ungdommene forstår og unngå fremmedgjørende fagterminologi.

Liv forteller: «Jeg fisker ut hva det er de egentlig er opptatt av så vi på en måte kan møtes der. Sånn at jeg kan vite hva slags fotball-lag som er kulest eller hvor høyt en hest hopper i sprangridning.»

Gro understreker betydningen av at tilliten må være på plass: «Hvis den nødvendige tilliten ikke er etablert eller hvis det er en elev som har dårlig erfaring med voksne personer, for eksempel, så vil jeg si at det *kan* være problematisk. Men det vil være en mer uvanlig situasjon.» Hun påpeker også at hvis man skal bli godt kjent med ungdommen og etablere tillit, må det være treffe dem jevnlig og «... med et visst intervall – det er ikke bare en gang hver tredje måned». Men ikke minst er det viktig for henne å «... vise at jeg har tillit til eleven, og at det er greit å kommunisere».

Liv forstår at det kan være tøft for ungdommene;

For det er klart, at når du er en tenåring også kommer det et ukjent voksent menneske inn og begynner å spørre om ting som vanskelig; *Hvorfor er det vanskelig for deg å ta kontakt med de andre i friminuttet? Hvorfor velger du å stå alene?* Så da er det ikke sikkert at det er så lett å svare på det.

Britt sier: «... etter at du har fått innpass hos dem, så tør de å være litt ærlige». Britt synes også det er viktig at atmosfæren på logopedkontoret er god; «Du starter gjerne med å ha litt «small talk». Snakke om hvordan ting har vært siden sist. Hvordan går det på skolen? Er det noe de gleder seg til?» Hun prøver å bringe inn humor i samtalen, og det gjør ofte

ungdommene mer meddelssomme. Det skal være hyggelig for ungdommene å komme til logopeden, samtidig som de må føle at det er hensiktsmessig for dem; «Du må prøve å ha en god balanse mellom at du har et mål for timen og det at de føler at det er hyggelig å komme, og at tonen er løs.» For henne er det viktig å ha den løse samtalen for å få stamming å kunne jobbe med.

Gro forteller at hun opplever å få et godt og nært forhold til dem: «Det blir jo ofte sånn at logopeden kjenner ungdommen bedre enn læreren. Nettopp fordi det er så personlige ting vi drøfter og har som samtaleemne.»

Liv har tillit til at ungdommene selv vet best hvor skoen trykker;

Jeg bruker ofte ordet «forsker». Fordi jeg sier «jeg kan mange ting om stamming, men jeg kan ingenting om hvordan det er for akkurat deg. Sånn at det må neste du bestemme hva det er vi skal legge vekt på. Også kan jeg være assistenten din og hjelpe deg.

4.2.2 Trygghet

Britt forteller: «Jeg tror ungdommene i større grad enn voksne er mye mer var på oss voksne [logopedene]. De trenger å ha tillit til oss før de tør å åpne seg helt. Du må kanskje jobbe litt hardere med å skape det tillitsforholdet enn du må med voksne.» Hun presiserer viktigheten av at ungdommene har en voksen de har tillit til, og at logopeden kan være denne personen. «De er i en veldig sårbar fase, og det er ikke sikkert de klarer å alliere seg med noen utenfor til å hjelpe seg.» «Noen ungdommer er fornøyd med å bare ha en logoped å rett og slett bare prate med og er fornøyd med det. Og føler at bare det hjelper.»

Liv er opptatt av at «man må jo trå litt varsomt»:

Ofte så ønsker jo barna i størst grad å prate om det som foregår på fritiden. Så ofte er det på en måte inngangsporten og utgangspunktet for samtalen. At man starter der. For det føler ungdommene seg trygge på og det er noe de liker. Og da ser jeg at de liksom lyser litt opp når vi kan starte der.

Liv er opptatt av at det skal oppleves som trygt å gå til logopeden også i skoletiden: «... jeg lager avtaler med lærerne sånn at de sender elevene ut, sånn at ikke jeg behøver å gå og hente. Da vet de hvor vi skal møtes, sånn at de kan gå dit selv.» Det eneste hun vet at ungdommene er bekymret for, er at informasjonen om dem skal komme på avveie: «... da kan jeg jo fortelle

at jeg har et ordentlig journalsystem».

Gro sier at det vil alltid være noe eller noen som skaper utrygghet: «... men kjente personer går stort sett greit. Og samtale med venner, etter hva de forteller meg, da.» Men Gros erfaring er at «... en fellesnevner for ungdommer er at de sier at *når de treffer fremmede, er det en utfordring*».

4.2.3 Kartlegging

Alle informantene bruker ulike kartleggingsverktøy for å bli kjent med ungdommen. Foruten anamneseskjema brukes blant annet Overall Assessment of the Speaker's Experience of Stuttering (OASES), Perception of Stuttering Inventory og kartleggingsskjema fra Statped.

Oda forteller at hun blir kjent med elevene over tid. Hun synes det er veldig viktig å få et helhetlig bilde ved blant annet å få litt informasjon fra foreldre og skolen. Hun synes det kan være viktig blant annet å prøve å fiske etter potensiell unngåelsesatferd hos ungdommene. Hun forteller at hun er ganske stor tilhenger av OASES: «Du får en innsikt i tankene og følelsene til den personen som stammer om seg selv og egen deltakelse i livet.»

Gro forteller at kartleggingsverktøyet «Perception of Stuttering Inventory» gir henne informasjon om elevenes kamp og strev, noe om forventninger om å stamme og noe om unngåelsesatferd. «OASES har jo stort fokus på livskvalitet. Hvordan personen har det. Hvor mye vet personen om stamming, for eksempel? Og hvordan er livskvaliteten?» Hun er også opptatt av å vite hvor mye personen vet om stamming. For henne er det også viktig å snakke med foreldrene: «Du blir jo kjent med eleven gjennom samtaler med lærere og foreldre også, da.»

Britt bruker også den kognitive samtalen til å kartlegge «... hvilke tanker ungdommene har om seg selv og hvordan tankene får dem til å føle seg».

Liv starter alltid med oppstartsmøte med foreldre og skole; «Og da blir jeg jo kjent med barnet gjennom andre.» Hun vil gjerne vite hva som kan være utfordringene og hvordan familien og skolen oppfatter ungdommens situasjon. Hun føler at det er fint å ha dette som en bakgrunn før hun treffer barnet. Når det gjelder ungdommer, er de ofte med på det første møtet selv; «... for da er de jo så store, og bedre kan fortelle hva som er deres utfordring.» Hun er opptatt av at kartleggingen skal gi henne informasjon om hva slags type stamming

eleven strever med og hvordan det påvirker eleven. Hun er nysgjerrig på hva slags personlighet ungdommene har, hvor mottakelig de er og hva de kan om stamming fra før.

Oda bruker Statped sitt skjema om *mål og tanker for egen behandling* som et supplement til OASES; «OASES er mere sånn *hvordan har jeg det*, mens det skjemaet der [Statpedskjema] blir litt mere da *hva er det jeg vil?*» Elevenes egne ord er et godt bidrag for å få en slags felles forståelse av avtalen.

4.2.4 Logopedens perspektiv

Informantene mine har reflektert over hva de mener er vesentlig for dem i deres arbeide.

Britt mener det er viktig å få innpass hos ungdommene; «Hvis en ungdom kanskje ikke kommer 100% frivillig, så må du liksom bevise for dem at du er en ... et ord jeg har lyst til å bruke er *en litt kul person* (...) De må føle at du skjønner hva som rører seg hos ungdommene.»

Gro mener at ufarliggjøring er viktig, og at ungdommen føler at logopeden vil en vel og at tryggheten også handler om at logopeden faktisk *kan* hjelpe:

Altså, man må jo forsøke å lage en god relasjon. Og ufarliggjøre det. At det ikke er en slags sånn «stammedommer» som sitter på den andre siden av bordet, men være et medmenneske. Men selvfølgelig ha litt viten da, forhåpentligvis, om stamming eller taleflytproblematikk.

Tiden det tar å bli kjent med ungdommene kan variere litt. Noen åpner seg opp etter ganske kort tid, mens andre trenger ganske mye tid før de selv tar initiativ til å dele tanker og erfaringer. I starten kan det føles «som å snakke til en vegg,» forteller Oda.

Oda mener at ærlighet er viktig for å skape en god relasjon; «... jeg har egentlig bare prøvd å være ganske ærlig. Sagt det til flere – også de voksne – at jeg forventer at vi er ærlige her. Også skryter jeg av dem når de sier noe som er veldig ærlig, også sier jeg hva jeg mener.» Hun har et eksempel på hvor viktig det er å skape den tryggheten slik at ungdommene tør å si det som det er:

Når de sier: «jeg har veldig få venner på grunn av stammingen, for jeg tør ikke å si ting og være den jeg egentlig er», så er det veldig vanskelig å snu det med å si et par positive gløser. Så da har jeg heller bare sagt: «Jeg forstår det. Veldig mange har det sånn.» At jeg ikke prøver å unngå å erkjenne at ting er kjipt. At jeg sier: «Det høres

veldig følt ut, og jeg skjønner at du blir veldig lei deg av det.» Og lar egentlig det bare henge litt, også tillater at de ungdommene skal få lov til å si og føle og kjenne på at det er kjipt. At ikke jeg skal prøve å redde situasjonen med å komme med en klein, falsk forhåpning. Er det kjipt, så er det forbanna kjipt. Og da erkjenner jeg situasjonen som veldig kjip. Også prøver jeg kanskje å – på sikt, da – å notere det ned også tenker jeg *hvordan kan vi jobbe med dette senere?*

Gro uttrykker: «Hvis du i det hele tatt skal kunne gjøre noe med et «problem» eller en vanske, så må du vite hva det er vi snakker om. Få det opp på bordet og se hvordan vi kan forholde oss til dette.» Hun mener at logopedens kontor er en viktig arena der ungdommen skal føle seg trygge til å kunne snakke om stamming.

Som fagperson ønsker Liv alltid å vite at hun gjør sitt ytterste for å hjelpe elevene: «Det blir jo hele tiden slik at uansett hva slags vanske man jobber med, så er det å prøve å finne ut hvor langt man kan 'pushe' dette barnet eller den ungdommen som sitter her. Hva kan vi få til?» Hun vet at hun kan tipse, råde og fortelle hvordan ting kan gjøres eller hvordan hun kan legge til rette. «Men akkurat å gjøre jobben når det kommer til stammingen, det må bli opp til ungdommen.» Motivasjonen må komme innenifra, sier hun. «Og den kan ikke jeg få gjort noen ting med.»

4.3 Behandling

Jeg har være opptatt av å vite hvordan informantene bruker samtalen i behandling av ungdommen. Under behandling sorteres følgende undergrupper: pedagogiske overveielser, samtale, teknikker, aksept, faktakunnskap om stamming og arbeid med nærpersoner.

4.3.1 Pedagogiske overveielser

Informantene har fortalt om valg de gjør i behandlingen, både konkrete oppgaver eller aktiviteter og noen rammer de mener er viktige for å kunne jobbe godt med ungdommene.

Gro tror det kan være viktig at ungdommen og logopeden har hyppige møter i starten av behandlingen, men at man kan lage litt lengre pauser etter hvert: «Det skjer mye interessant i en pause, så det bør man ikke være redd for.»

Når jeg spør om hvordan tiden med ungdommen disponeres, svarer alle informantene at de bruker mest tid på samtale.

Britt forteller: «Det er ikke så ofte jeg har dedikert *nå øver vi på teknikker, nå snakker vi uformelt og nå øver vi*. Alt går i ett, egentlig.» Tidlig i forløpet kan det hende man er mer uttalt på hva man gjør for å gjøre ungdommen oppmerksom, som «... *nå jobber vi med identifikasjon. Nå skal du lytte og høre og legge merke til ...* Så det er nok en fastere struktur i starten.»

Gro forteller at «Det blir kanskje mest samtale. Så blir det litt av det jeg har planlagt at vi skal gjøre.» Hun mener også det er viktig å la eleven få styre det litt.

Oda forteller «Da jeg begynte å jobbe, hadde jeg ganske likt opplegg med å prøve å jobbe med litt desensitivisering, med bruk av YouTube videoer og slike ting.» Med mer erfaring som logoped har det blitt mer tilpasset: «... jeg vet hva jeg vil gjøre i løpet av en time, mer tematisk og kategorisk, men eksakt disponering, den er mer flytende. Du rekker ikke over alt, og man finner ofte litt ut av aktiviteter der og da.»

Britt er opptatt av at ungdommene av og til må eksponeres for det de synes er vanskelig eller redde for; «... oftest må du eksponere dem ved at de må kjenne på risikoen – *kjenne på det*. Det nytter ikke bare å prate om det. Og igjen, der må du inn og forklare hvordan man jobber med angst. Du kan ikke prate deg vekk fra angst. Det går ikke. Det må du fysisk kjenne på.»

Behandling handler om så mye, mener Gro; «Og det gjelder ikke bare dette å redigere talen, men det gjelder også deltakelse i ulike sammenhenger; om det er å ta ordet i klassen, være med på teater eller presentasjoner.»

Oda mener det kan være viktig å hjelpe ungdommene til å oppleve mestring og føle trygghet på arenaene utenfor logopedkontoret. Hun forteller at en av ungdommene skal holde en presentasjon om stamming for klassen fordi de har fått noen nye elever der. Det synes hun er veldig positivt. Hun synes det alltid er positivt når ungdommene kommer og deler positive hendelser med henne. De kan for eksempel fortelle: «... og nå har jeg rekt opp handa mer, og jeg har gjort sånn og sånn og sånn».

Gro er opptatt av at dette handler litt om en slags ‘skreddersøm’; «... det blir jo som et fingeravtrykk – den ene er ikke lik den andre.» Blant annet er hun opptatt av å snakke med ungdommene om hva som kjennetegner god kommunikasjon. Noen trenger å øve seg på å ta

blikk-kontakt med andre. Da kan man avtale hva som kan være gode påminnelser om å gjøre dette. «Man må være litt kreativ (...) og se det individuelle.»

4.3.2 Samtalen som behandling

Den største gruppen av koder handler om samtalen, og jeg har også valgt å ta med kategoriene *bevisstgjøring* og *bruk av metaforer* inn i denne gruppen av koder.

Alle informantene gir uttrykk for at de bruker mest tid på samtale med ungdommene.

«Prøve å bli kjent med ungdommen – hvordan de har det på skolen, hjemme, fritid. I det hele tatt – snakke rundt forskjellige ting» (Gro). Hun legger til: «Nettopp fordi samtalen er så viktig.» Gro har tro på at samtalen kan bidra til at ungdommene blir bedre kjent med seg selv. Hun begrunner viktigheten av samtalen blant annet med: «På logopedens kontor kan vi snakke om det som opptar dem aller mest, nemlig stammingen, og hvordan den kan hindre dem i ulike sammenhenger.» Hun sier også: «De er veldig motivert for å snakke om sitt store problem.» «... det er ikke så mange andre arenaer hvor stamming er tema». Gro er opptatt av å la ungdommene slippe til. Hun synes det er viktig at hun ikke styrer for mye. Hun sier: «Hvis ungdommene er inne i en dårlig periode når det gjelder stamming, så kan det godt hende at ønsket er å rett og slett bare prate. Prate seg gjennom det.»

Oda synes det er viktig å snakke om hva ungdommene liker å gjøre og det som opptar dem der og da: «Det blir sånn at vi snakker om hva de har på hjertet, og det kan variere fra gang til gang.»

Liv sier: «Det er i og for seg ingenting som er utfordrende i selve samtalen med ungdommer. Hun er også opptatt av ungdommenes interesser og gjøremål. «Vi begynner med small talk, og så glir vi over i *husker du hva vi jobbet med sist?*» Hun sier at «... det glir liksom over i hverandre helt naturlig».

Britt sier at det er viktig at ungdommene får sette ord på tanker og følelser og hva som er utfordringene deres. Hun er opptatt av at hun skal utforske dette sammen med ungdommen. Hun sier at det kan være vanskelig for ungdommene å klare å ta tak i tankene bak følelsene sine. Informantene erfarer ofte at de fleste ungdommene som kommer til dem vil helst lære teknikker for å slutte å stamme. Hun er opptatt av å formidle til dem at stamming handler også om det følelsesmessige og at samtale og arbeid med teknikker går hånd i hånd. Oda synes

også at dette kan være utfordrende: «Det vanskeligste er kanskje å snakke om hvor viktig alt annet enn teknikker er.»

OASES benyttes noen ganger som et utgangspunkt for samtaler med ungdommene; Oda forteller at hun kan bruke svarene fra OASES til å få ungdommene til å utdype og forklare svarene sine litt nærmere: «Jeg ser at du svarer at ‘sånn og sånn’. Hva er det du legger i det?» Britt og Liv sier de bruker OASES til å peke på fremskritt som har blitt gjort hos ungdommene ved å sammenligne det de svarte da de begynte hos logoped og det de svarer «nå».

Noen ungdommer har ikke så mange å prate med om stammingen sin. Liv sier «...har du blitt tenåring og gått med det der, så har du tenkt mange tanker (...) Jeg må jo forvente at det tar litt tid å prøve å snu tankegangen.» Hun prøver å ikke være altfor direkte og pirke for mye. Hun går over til å prate om noe som hun vet er litt hyggeligere å snakke om hvis hun merker at hun har pirket borti noe som ser blir ubehagelig. Hun mener det kan virke ufarliggjørende å snakke om andres følelser; «Ja, legger det over på en annen person istedenfor å spørre ‘hvordan har *du* det? Er *du* veldig sint?’ Men jeg kan spørre: ‘Hender det at du også har det sånn? Det er forståelig.’ Men jeg prøver å ikke være altfor direkte og pirke ut og pirke, pirke.»

Britt sier at hun prøver å skape gode samtaler rundt det ungdommene er interessert i. Hun er opptatt av at samtalen gir en mulighet for ungdommene til å forstå hvorfor ting er som de er. «Så det blir litt sånn mentalhygiene», sier hun. Samtalen om følelser kan bidra til at de skjønner hvorfor de har de følelsene de har og se seg selv utenifra: «Hvis det var vennen din som hadde sagt dette om seg selv, hvordan hadde du respondert på det? Hvordan ville du prøvd å hjelpe den personen?» Britt snakker også litt med ungdommen om hvilke holdninger de har til andre vansker: «... hva ville du tenkt hvis du møtte en person med et eller annet form for handicap? Ville du tatt deg selv i å tenke noen sånne stereotype tanker?» På den måten kan de forstå at andres reaksjoner ikke nødvendigvis trenger å være ondsinnet, sier hun.

Oda bruker ofte isfjellmodellen når hun skal snakke med ungdommene om følelser rundt stammingen. «Det nyeste nå er at jeg har prøvd å snakke litt om *vannet* i isfjellmodellen». At man ikke bare ser på isfjellmodellen til personen selv, men hva vannet rundt isfjellet kan symbolisere. Vannet rundt kan være med på å opprettholde faktorer som påvirker personen

som stammer. Det kan være positive ting som venner og familie og negative ting som stigma og holdninger.

Britt tenker at ungdommene rydder og lærer å se sammenhenger gjennom samtalen.

Ungdommene kan si at de er stressa, men de er ofte ikke klar over at det alltid vil være en tanke bak hvorfor de blir stressa: «... der må det ofte trenes litt». Hun synes den kognitive atferdsterapien (KAT) har mye for seg: «Det har ingen effekt på frekvensen og betydningsgraden av stamming, men det har en effekt på hvordan de håndterer sin egen vanske.»

Ingen av logopedene har noen bestemt metode de bruker i samtale med ungdommene. Gro sier: «Metoden er jo da å prøve å ‘tune inn’ på ungdommens behov, mer enn å ha en sånn firkantet metode.»

Informantene har ulike måte å jobbe med bevisstgjøring på. Gro pleier å la dem plassere seg selv på en skala fra 1–10 for å vurdere seg selv på forskjellige måter, noe hun gjentar flere ganger i løpet av behandlingen. Oda synes det kan være hensiktsmessig å lage tabeller sammen med ungdommene hvor de kan vurdere og snakke om fordeler og ulemper for eksempel ved å snakke og ikke snakke. Hun bruker ofte fargekoder for å tydeliggjøre ting de har skissert opp sammen. Hun jobber også bevisstgjøring om hva som skjer når vi stammer, for eksempel ved å tegne opp en modell av ansiktet fra siden og snakke om hvilke deler av taleorganet som er aktive når du lager de ulike lydene.

Britt tenker det er viktig at ungdommene blir bevisst på at det ofte er tankene man har som kan utløse følelser – for eksempel det å være flau over noe:

Så tror jeg i hvert fall det er med på å trekke stammingen litt ut fra dem. Ikke nødvendigvis at *sånn er jeg*, men kunne si at *sånn har jeg det med min stamming*. At de klarer å skille litt mellom seg selv som menneske og det faktum at de stammer.

Både Britt og Liv forteller at de ofte bruker metaforer for å forklare ungdommene om stamming eller vansker forbundet med stamming. Britt forklarer hvordan stress og grubling over stamming kan bidra til å gjøre det vanskeligere. Hun bruker en rundkjøring som metafor for hvordan tanker kan påvirke stammingen:

... at negative tanker er røde biler inne i den rundkjøringen. Og jo flere [røde] biler det er inne i rundkjøringen, jo vanskeligere blir det å komme ut av den (...) Og jo hardere

du prøver, jo flere røde biler kommer egentlig bare inn, og vanskeligere og vanskeligere blir det.

Liv bruker bilder og metaforer og trekker sammenligninger:

Ett eller annet skummelt foregår på utsiden av huset – den stammingen går rundt veggene liksom (...) så sier jeg «kanskje det går an å åpne døren og si ‘kom inn, du kan få sitte i den stolen der’. Da vet du at den er der, da. Også slipper du å gå rundt å kikke ut gjennom alle vinduene og lure på hvor den [stammingen] er.» Eller: «I dag var stammingen innmari slitsom, men det kan en bestevenninne være og» (Liv).

4.3.3 Kunnskap om stamming

Informantene forteller at når ungdommene kommer til dem, vet de som regel ikke så mye om stamming. Oda tror det er både viktig og verdifullt for ungdommene å få snakke om stamming og lære om hva det er for noe: «Jeg tror det er viktig at de lærer å forstå noe om stamming. Og det har jeg også brukt en del tid på.» Oda beskriver:

Jeg pleier å snakke om genetikk med noen. Så snakker jeg om at det er veldig mange muskler involvert når vi skal snakke, og at de banene som går fra hjernen vår som skal kontrollere dette ikke går like lett hos alle. Og at det blir mere stopp av den grunn. At vi vet at hjernen hos de som stammer er litt forskjellig fra hjernen til de som ikke stammer. Har egentlig pleid å holde det ganske kort. Rett og slett fordi det er ganske avanserte ting å snakke om.

Hun synes det virker som ungdommene synes det er greit å få en slik forklaring. Og når Oda forteller ungdommene om hvor mange som stammer i hele verden, blir de overrasket: «’Oi, er det så mange?’ Det synes de er interessant.»

Oda mener at kunnskap om stamming kan bidra til at man kan akseptere vansken sin. Kunnskapen om at stammingen ikke kommer til å forsvinne kan virke avvæpnende for noen. En av ungdommene hun har behandlet kom frem til en erkjennelse om at han følte seg mer selvsikker når han skjønnte at stammingen var noe han måtte forholde seg til resten av livet: «Målet hans nå er å være mer positiv til stammingen. Tenke at det ikke gjør noe. Også begynte vi å snakke (...) ‘Jeg merker at nå er jeg mer selvsikker. Jeg vet jo at jeg kommer til å fortsette å stamme.’ Så det er kanskje det [tanken om at det ikke gjør noe] som er viktigst».

Gro synes ikke det er noe «sjakktrekk» å snakke med ungdommer om hjernen og den slags, men hun liker å betegne stammingen som en «taleeiendommelighet». Hun synes det kan være konstruktivt å snu på det og se det i et annet perspektiv: «Hvis du sier at det er brudd i talen –

kanskje 10% av det som snakkes – altså prøve å sette det i en sammenheng (...) ufarliggjøre det, rett og slett». Hun synes altså det er bedre å snakke om at de snakker med 90% flyt enn 10% stamming.

Britt mener at ungdommene har behov for å få vite at stamming er neurologisk, og synes det er viktig at ungdommene forstår hvorfor ting er som de er:

... at de lærer hvordan fenomenet stamming opptrer, altså de lærer ikke at dette bare er stamming i form av blokkeringer og forlengelser og repetisjoner. Men hvordan tankene påvirker det. Hva er forskjell på tanker, angstprogrammet, at de kjenne til adrenalin, hvor adrenalin utskilles. Det gjør jo at de klarer å ha litt mer objektivt forhold til ting, og analysere det på en litt mer kald måte, så de ikke nødvendigvis står i det hele tiden. At de kan forstå seg selv i en kontekst.

Britt sier at stamming kan også forklares på en annen måte som hun tror de fleste ungdommene kan forstå: «... det engelske ordet for «lagging» [på norsk] er «stuttering», så du kan si at data opplever ‘stuttering’ når den rett og slett får for mye informasjon som den skal prosessere.» Hun sier at mange lurer på hvorfor man stammer mer noen ganger enn andre.

Jeg prøve å forklare dem at stamming er en terskelvanske. At du kan snakke helt flytende hvis det er liten aktivitet ellers. Men hvis det blir veldig mye informasjon som du må ta inn, for eksempel mellommenneskelig informasjon, så blir det kanskje konkurrerende aktivitet og lettere å stamme. Så det må de også få en forklaring på. Den variabiliteten. For den er de ofte plaget av; hvorfor er det noen ganger sånn at ...

Noen av informantene synes det også er viktig at kunnskapen spres til omgivelsene rundt ungdommen. Liv forteller at hun snakker med medelever om stamming når de er med inn i logopedtiden. «Og jeg ønsker jo egentlig å kunne komme i klassen (...) og fortelle om stamming generelt, eller hjelpe til med å lage en liten presentasjon. Man gjør jo det i mange fag, så man kunne jo ha lagt inn ‘jeg stammer’ òg.» Men hun synes ikke det er så enkelt å få ungdommene til å holde slike presentasjoner for klassen selv.

Å snakke om hvordan det skapes klisjeer om stamming kan være viktig ting for ungdommene å vite. Britt synes det kan være hensiktsmessig å gjøre ungdommene oppmerksom på hvordan stamming har blitt dårlig behandlet i ulike kulturelle sammenhenger, for eksempel i litteratur og film, hvor det blant annet brukes for å vise at folk er nervøse. Britt forteller at det hender

hun viser videoklipp der stamming blir direkte latterliggjort og knyttet til karaktertrekk for å ha det som utgangspunkt for en samtale om holdninger. Samtidig presiserer hun at det har endret seg mye den siste tiden. Noen synes det er viktig å finne eksempler på mennesker som har funnet sin «vei» og ikke latt stammingen stå i veien: «...se på at det er noen som stammer som har vist seg at de tør å gjøre det de har satt seg som mål å gjøre» (Britt).

4.3.4 Bruk av stammemodifiserende teknikker

Ofte er ungdommene selv opptatt av å lære metoder for å bli kvitt stammingen. Som Britt var inne på også tidligere: «... teknikker vil ikke fungere hvis du ikke har det bedre med stammingen din i utgangspunktet.»

Oda synes det kan være utfordrende å få ungdommer til å forstå at teknikker alene ikke er løsningen. Hun sier: «Noe av det vanskeligste er å få dem med på at vi ikke bare skal sitte og drille på teknikker til evig tid, når jeg ser at det de egentlig trenger er mere desensitivisering. At de trenger egentlig å bli mere vant til stammingen sin.» Gro mener at dette går litt hånd i hånd: «... du kan lære bort noen teknikker og du kan ufarliggjøre gjennom samtale.»

Flere av informantene nevner at videoklipp kan være gode innfallsvinkler til å arbeide med ulike aspekter ved stamming. Liv bruker videoene til Statped til enkelte for at de skal høre andre stamme for å normalisere det litt.

Oda bruker ofte YouTube videoer for å identifisere ulike måter å stamme på. Ungdommene skal for eksempel dunke i bordet hver gang de hører stamming og samtale om det: «... også stopper vi opp og snakker om *hva slags stamming var det her* for å gjøre dem mer kunnskapsrike og for å lære mer.»

Britt synes det er greit å lære dem å gjøre det hun kaller ABC i kognitiv terapi: «... hvor de skal sette ord på og tolke sammenhenger mellom kroppslige følelser og tanker.» Hun mener denne måten å tenke på kan hjelpe dem til å lære å rydde opp litt i tankene: «...at de lærer å analysere situasjonene litt strukturert sånn at det ikke blir veldig flytende». Britt jobber også mye med kognitiv restrukturering, blant annet i forhold til reaksjoner og holdninger; «Kan jeg se det på en annen måte? Er det sant det jeg tenker?»

Oda synes det kan være konstruktivt å lage tankerekker sammen med ungdommene for å vurdere hva som kan være de mest hensiktsmessige handlingsmåtene i ulike situasjoner. Hun forteller et eksempel der en ungdom vegret seg for å handle fordi han fryktet at han kom til å

stamme. Oda laget ulike tankerekker sammen med ham, med ulike alternativer for hvordan man kunne takle dette: «Og han var enig til slutt om at det tok unødvendig lang tid og mye energi å ikke bare gå inn i en situasjon og stamme (...) det var kanskje bedre å bare *gjøre det*.»

Frivillig stamming, eller *pseudostamming*, er også en metode man kan bruke for å gjøre ungdommene mer bevisst på egen stamming. Liv forteller at hun bruker frivillig stamming for å demonstrere hvordan stamming kan høres ut: «For da [i starten] har ikke de egne ord og begrep for å forklare sin egen vanske. Så da må jeg på en måte gi dem det.» Hun tror at det kan bidra til å ufarliggjøre stammingen.

Oda forteller: «... for å gi den andre personen opplevelse av kontroll, får de lov til å bestemme om jeg skal pseudostamme eller ikke – hvor lenge, for eksempel. Litt med tanke på desensitivisering, at de skal bli mindre var på stammingen, få en følelse av kontroll.»

Noen ungdommer som stammer er veldig opptatt av at de ikke klarer å snakke med god flyt, men tror at alle andre klarer det: «Det er mange ganger jeg gir det i oppgave (...)’lytt på læreren, lytt litt på de andre elevene. Er det kanskje sånn at de heller ikke har perfekt flyt?» (Liv). Hun synes det er viktig å fortelle ungdommene at de ikke er alene og at *ingen* har perfekt flyt: «Ikke at det kan sammenlignes med stamming, men allikevel at man kan sammenligne og gradere det som er rundt seg òg, og ikke bare se at det er meg selv det er noe galt med og alt annet er helt nydelig.»

4.3.5 Aksept

Gro er opptatt av å ufarliggjøre stammingen: «Det er kanskje ikke så farlig? Kanskje gi litt mer blaffen, ikke tenke på det hele tiden og la stammingen styre tilværelsen og livet.» Det er mange eksempler på at stammingen har styrt utdanningsvalg, karriere, yrkesvalg etc. Hun sier at ungdommene faktisk må både akseptere og innrømme overfor andre at de stammer: «jeg prøver heller å oppmuntre eleven til selv å fortelle at: *Jo, jeg stammer. Og sånn er det. Jeg kan ikke noe for det, men jeg stammer, jeg*.»

Oda ønsker å lære ungdommene at det vil lønne seg å være åpen om stammingen sin. Hvis man tør å informere andre om hva som er viktig for en selv for å delta i samtalen, vil det være til hjelp både for den som stammer og samtalepartneren. Oda oppfordrer ungdommene til å si: «Jeg stammer. Det kommer til å ta lenger tid, men det går bra. Bare la meg fullføre». Det blir mer selvsikkert, sier hun.

Britt sier at hun prøver å myke ungdommene opp til at de skal akseptere litt stamming. Hun mener det er viktig å jobbe med psykoedukasjon og at det ikke har noen hensikt å lære teknikker før du har en aksepterende holdning til egen stamming: «Det er jo strengt tatt nesten helt umulig for dem å skulle bruke noen teknikker og at det skal fungere hvis de ikke har fått det bedre med seg selv og det er litt mere greit å stamme.» Hun forklarer: «Ellers vil hele angstprogrammet ødelegge for alt av teknikker som de måtte lære».

Liv tenker at aksept, toleranse og nøytralt snakk om stamming er viktig. «Å endre tankesett er ikke noe som skjer over natten og det skjer kanskje ikke ved første besøk. Men det kan kanskje være et lite steg og ikke så ille som man tror.» Hun synes det er fint at hun har en mulighet til å hjelpe ungdommen til å forstå at det er ganske normalt å stamme og at hun kan bidra til å normalisere stamming.

Oda synes det er viktig å hjelpe ungdommene med å føle at de har kontroll og at de kan få det bedre med seg selv. Hun sier: «Det beste jeg kan gi dem er litt kontroll, men det er en kontroll de kommer til miste. Så det beste jeg egentlig kan gi dem er en følelse av at stammingen ikke gjør noe.»

Gro mener at aksept er grunnleggende; «Hvis eleven kjemper mot stammingen, da har vi et problem.» Hun har opplevd å ha foreldresamtaler der foreldrene sier at «jeg sier til ham at han ikke stammer». Da har man en lang vei å gå, mener Gro.

4.3.6 Nærpersoner

Gro synes det er viktig å bli kjent med ungdommen også gjennom samtaler med foreldre og kontaktlærer. Hun sier: «... hvis man kun tenker ungdommen på logopedens kontor, da spiller du jo bare ball med eleven. Men du må jo tenke videre også. Det vil jo alltid være samtaler med nærpersoner.»

Liv forteller at hun alltid har kontakt med foreldrene. Hun benytter kommunikasjonsbok til hver enkelt hvor hun skriver ned hva de har gjort, hva som er planen og hva hun forventer av hjemmet. Ungdommene er også innforstått med at hun korresponderer med foreldrene på e-post. Uansett alder for dem Liv behandler, opplever hun ofte at det er vel så viktig oppgave for henne å trygge foreldrene: «Sånn at de kan møte barnet sitt på en litt annen måte enn de har gjort fram til nå.» Hun føler noen ganger at hun må drøfte ulike saker med foreldrene. Det

kan for eksempel være at de må akseptere at barnet deres stammer, og gjøre dem oppmerksomme på at deres bekymring smitter lett over på barna. Hun synes det er viktig å gi foreldrene kunnskap om stamming og trygge dem på at de ikke nødvendigvis har gjort noe feil. Liv legger til: «For foreldrene kan jo sitte med dårlig samvittighet for så mangt, så jeg tror kanskje at mange av samtalene er viktige for dem også. At de har noen å spørre.»

Liv har nesten alltid kontakt med læreren: «For ofte kan det være der ute utfordringene er størst – i klassesammenheng, i friminutt eller ting som foregår utenfor hjemmet». Hun samarbeider med lærer slik at eleven kan være forberedt; «... da kan jeg avtale med lærer at, ok, i den timen skal dette barnet rekke opp hånden. Hvilket spørsmål vil komme?» Hun tror at dette kan bidra til å gi ungdommene en annen erfaring: «... så ungdommen vet at 'jeg kommer til å bli spurt i denne samfunnsfagstimen, og jeg kommer til å bli spurt om akkurat det spørsmålet der, og da skal jeg svare at det er sånn og sånn'. Sånn at man får snudd erfaringen.»

Britt forteller at hun har lite kontakt med skolen for denne aldersgruppen. Det hender at Britt oppfordrer ungdommene til å snakke om stamming med familien hvis hun opplever at de er i stand til å gjøre det. Men hun tror det er vanskelig for ungdommene å snakke om det, selv med foreldrene: «For det kan være kjempevanskelig å snakke med foreldrene sine om det og åpne seg opp for dem.»

5. Teoretisk analyse

I empirianalysen behandlet jeg det som kom frem i intervjuene om samtalen i behandlingen samt hvilke muligheter og utfordringer logopedene opplevde i samtalen. I dette kapitlet vil jeg drøfte de mest aktuelle funnene jeg gjorde i kapittel 4 opp mot ulike teorier som ble presentert i kapittel 2. Jeg vil drøfte informantenes utsagn opp mot temaene *relasjon og samtale*, *behandlingstilnæringer* og *stamming* og se hvilken betydning samtalen har for hvert enkelt tema. Jeg vil også diskutere samtalens muligheter og utfordringer på de ulike områdene.

5.1 Relasjonen

Informantene brukte samtalen til å bli kjent med ungdommenes personlighet og hva som var deres behov. Informantene la vekt på å samtale med foreldre og lærere tidlig i behandlingsforløpet for å få et helhetlig bilde av elevens situasjon, men ikke alle la vekt på å ha samtaler med nærpå personer senere i prosessen. Samtalen ble benyttet som en del av kartleggingen helt i starten av behandlingen. OASES ble, utover ren kartlegging, brukt som utgangspunkt for samtaler gjennom behandlingsprosessen for å se på fremskritt hos ungdommen og få ungdommene til å utdype svarene fra OASES. En slik evaluering kan bidra til å skape optimisme og bevissthet om talen hos ungdommen. Logopedene benyttet her samtalen til å evaluere, utdype meninger og å skape bevissthet i samarbeid med ungdommen. Samtalen kunne også vært en mulighet for å involvere ungdommen til å sette nye mål sammen med logopedene. Å trekke inn ungdommen på denne måten ville vært i tråd med ACT og ICF (Sønsterud, 2020; Shapiro, 2011; Beilby, Byrnes & Yaruss, 2012).

Samtlige logopeder brukte god tid i starten til mer uhøytidelige samtaler for å etablere tillit til ungdommen og få innpass hos dem. De beskrev slike samtaler som «small talk», som samtaler om interesser, skolesituasjonen, venner, ting de gleder seg til – emner som de visste at ungdommene var trygge på. Bohm (2010) poengterer at man må bli kjent med hverandre, stole på hverandre og snakke om enkle ting før man går i dybden, noe jeg opplever at informantene mine praktiserer overfor ungdommene. Det kan bli en utfordring for den gode samtalen hvis logopedene ikke er oppriktig interessert i hva ungdommen har å si (Rogers, 1990). Hvis logopedene bruker dette som et «grep» for å lure ungdommen inn på sine egne ideer om hva behandlingen skal innebære, utelukker hun samarbeidet.

Utfordringer for samtalen kunne handle om at ungdommene syntes det var vanskelig eller flaut å snakke om følelser. Guitar (2014) sier at følelser som frykt, flauhet og skam kan være

følger av at personen har dårlige erfaringer med å snakke med andre personer. Det kom frem at ungdommer som hadde snakket lite med voksne fra før, opplevde det vanskelig å åpne seg hos logopedene. I tilfeller hvor det ble for vanskelig for ungdommene å samtale om ømfintlige tema, kunne logopedenes løsning være å avvente samtalen til senere og respektere at ungdommene selv satte grenser. Rogers (1990) mente at anerkjennelse er noe av det viktigste en terapeut kan gi klientene sine. At man lar klientene få gi uttrykk for følelser og gode og dårlige opplevelser, er en mulighet for å lære rådsøkeren å bli bedre kjent med seg selv og akseptere at det finnes gode og dårlige perioder. På den annen side erfarte logopedene at mange ungdommene så på logopedkontoret som et trygt sted hvor de kunne snakke om stammingen. Logopedene opplevde at ungdommene hadde behov for å samtale og at enkelte dager kunne samtalen alene være akkurat det de trengte. Logopedene understreket at ungdommens trygghet på seg selv kunne ha betydning for samtalens kvaliteter.

Logopedenes erfaring var at kunnskap om stamming var noe ungdommene både trengte og satte pris på å få lære om. Informantenes erfaring var at noen kunne føle seg mer selvsikker når de forstod mer om stamming og utbredelse. Samtale om hva stamming er kan synes å ha en betydning for at ungdommen skal akseptere stammingen sin.

Zebrowski (2002) sier at de fleste som kommer til logoped tror de ønsker å forandre talen, mens det kan tenkes at de like gjerne ønsker å endre måten de opplever seg selv og stammingen sin, eller hvordan foreldrene tenker og oppfører seg i forhold til det. Dette kan stemme over ens med hvordan informantene også tenker. Logopedene opplevde at ungdommene satte pris på å få komme til logopedene og ha noen å bare prate med.

Et annet eksempel på hva som kunne være utfordrende for samtalen, var hvis ungdommene ikke kom frivillig. Logopedene fortalte om ungdommer som kom til dem fordi foreldrene hadde sendt dem eller at ungdommene hadde negative erfaringer med tidligere logopedbehandling. I slike tilfeller følte logopedene at de måtte bruke ekstra mye tid på å etablere den gode relasjonen. Gi ekstra god tid til å «myke opp» ungdommene, som en av informantene uttrykte det. Zebrowski (2016) mener at det er et viktig kriterium at ungdommene selv er modne for å motta behandling.

På den annen side er det også viktig at ungdommene opplever at deres problem blir tatt på alvor og at de føler at logopedene er opptatt av å hjelpe dem. I følge Egan (2018) bør relasjonen mellom logopedene og ungdommen etableres raskt, og ungdommen må oppleve at

logopeden også har fokus på at ungdommens situasjon skal forbedres. Logopeden mener det er viktig at ungdommene opplever at logopeden vil en vel, men den tryggheten handler også om at logopeden faktisk *kan* hjelpe (Drapela, 1990; Egan, 2018; Langaard, 2018).

5.2 Behandlingstilnæringer

De ulike måtene å behandle stamming på vil i det følgende bli drøftet i lys av de ulike teoretiske perspektivene og informantenes uttalelser.

5.2.1 Flytskapende tilnærming

I de flytskapende tilnærmingene er målet å få økt flyt i talen og her kan samtalen brukes til å forklare, endre, rose, oppmuntre og forsterke (Shapiro, 2011). Logopeden instruerer ungdommen gjennom modellering eller instruksjoner, og målet er å fremme gjennom trening (Guitar, 2014). I logopedens arbeid med ungdommen kan samtalen blant annet gå ut på å forklare og demonstrere øvelser og teknikker som skal gi ungdommen økt opplevelse av flyt i talen.

«Easy onset» (Guitar, 2014) var også en av teknikkene som logopedene brukte for å imøtekomme en av ungdommenes ønsker om å være forberedt til en framføring. Denne logopeden var ellers ikke så opptatt av å lære bort teknikker, men opptatt av å lytte til ungdommens ønske. Dette handler om å ha empatisk forståelse (Rogers, 1990) som kan bidra til å styrke tilliten og gi grobunn for samtale og godt samarbeid.

Logopedene opplevde at ungdommens motivasjon for å komme til dem var å slutte å stamme. Skolesituasjonen kunne være en stor utfordring for mange ungdommer. Av det som kom frem i materialet, var det ikke samtalen som var elevenes motivasjon, men det å få hjelp til å endre talen sin. Logopedene opplevde dette som en utfordring. Shapiro (2011) påpeker betydningen av at samtalen kommer før selve stammebehandlingen, noe jeg opplever at informantene også var opptatt av. Noen påpekte at dette var noe de opplevde som en utfordring – å få forklart ungdommen at de først må akseptere stammingen sin før de lærer teknikker.

5.2.2 Stammemodifiserende tilnærming

I en stammemodifiserende tilnærming vil samtalen kunne brukes til å bevisstgjøre personen på sekundærvanskene som opptrer i kjølvannet av stammingen og endre holdninger til den (Ingebrigtsen et al., 2019). Samtalen kan også brukes til å ufarliggjøre stammingen – å fjerne frykten og bli mindre var på egen stamming (Van Riper, 1973). I henhold til Ingebrigtsen et al. (2019) og Van Riper (1973), vil logopedene i denne behandlingstilnærmingen kunne benytte samtalen til å motivere, bevisstgjøre, oppmuntre, identifisere og ufarliggjøre.

I det innsamlede materialet er det mye som tyder på at stammemodifiserende tilnæringsmetoder er ganske mye brukt i praksisen til logopedene jeg intervjuet. Ufarliggjøring, redefinering og bevisstgjøring er noe av de metodene logopedene bruker. Logopedene benyttet noen elementer fra KAT for å arbeide med ungdommenes angst og frykt. Eksponering var en metode som to av logopedene ga eksempel på. De brukte blant annet samtalen til å forklare ungdommene at det ikke er nok å snakke om frykten – de var opptatt av at ungdommene måtte *kjenne* på det som var vanskelig.

Logopedene fortalte at de brukte samtalen til å snakke om at stamming ikke var så farlig, og at man ikke måtte la det styre alt i livet. Dette handler om det som Van Riper (1973) kaller desensitivisering. Logopedene brukte også samtalen til å gi ungdommene kunnskap om stamming, noe de mente skapte en slags trygghet for dem. Pseudostamming var en metode de brukte for å bevisstgjøre ungdommene på stammeatferden, men her presiserte de at dette var for å få kontroll og skape trygghet. Logopedene ga eksempler på at de jobbet med eksponering ved å trene på situasjoner i butikken og argumenterte for eksponering med å si at man ikke kan prate seg vekk fra angst, men at man må fysisk kjenne på den. Gjennom eksponering ble ungdommene gjort bevisst på egne fryktreaksjoner. Dette kan handle om situasjoner de frykter eller som utløser stammeatferd (Ingebrigtsen et al., 2019), Britt sa at det var viktig at ungdommene fikk kjenne på angsten, men hun var også opptatt av å samtale om det. Logopedene var opptatt av at samtale og arbeid med teknikker må gå hånd i hånd. Van Riper understreker betydningen av å identifisere først, før man kan fjerne frykten (1973) Ungdommen får mulighet til å gjøre det som kan være ubevisste, automatiserte handlinger om til bevisste tanker og handlinger (Berge & Repål, 2019; Shapiro, 2011 og Guitar, 2014). Samtalen vil dermed ha stor betydning for bevisstgjøring av ungdommene i deres prosesser. Utfordringen for logopeden kan bli å ikke styre prosessen for mye, men involvere ungdommen og gi tilstrekkelig med tid til å bearbeide og reflektere.

5.2.3 Psykoterapeutisk tilnærming

I *Kognitiv atferdsterapi (KAT)*, kan samtalen brukes til å samarbeide om å finne ut hvordan problemene arter seg i hverdagen og lære rådsøkeren ulike måter å tenke på. Ved hjelp av samtalen kan logopeden og ungdommen redefinere negative tanker, følelser og opplevelser som oppleves som en hindring. Logopedene brukte skjema og modeller for å hjelpe ungdommen til å «billedliggjøre» hva ungdommen opplevde, slik at det var enklere for dem å forstå problemet og hva som kunne være løsningen. Logopedene brukte skjema, skalaer og

modeller for å få en mer objektiv oversikt over stammeatferden eller se seg selv utenfra. «Diamanten» kan være et godt utgangspunkt og en mulighet til å samtale om utfordringer, men også hvordan man kan se saken fra en annen side (redefinere) (Berge & Repål, 2019). Logopeden erfarte at man ofte kunne bruke denne tenkemåten i samtalen, særlig for å arbeide med reaksjoner og holdninger. Logopeden og ungdommen *utforsket* ulike spørsmål og problemstillinger sammen: «Kan jeg se det på en annen måte? Er det sant det jeg tenker?» Samtalen gir her en mulighet til å få negative tanker over i et mer positivt spor. Også her må logopeden være bevisst på å få med ungdommen i samtalen og ikke styre for mye selv, ellers kan ungdommen bli en passiv part i prosessen, og samtalens muligheter utfordres (Guitar, 2014). En annen utfordring kan være at det blir vanskelig for logopedene å virke overbevisende dersom ungdommen har fastlåste negative tanker og har problemer med å se det positive. Eller at ungdommens tanker er på «ville veier», slik Bohm (2010) uttrykker det. Utfordringen for samtalen blir at begge parter ikke deltar på en konstruktiv og likeverdig måte.

«ABC-modellen» ble også brukt til å lære ungdommene til å arbeide systematisk med tankemønstre. Særlig Britt nevner at hun jobber mye med ABC-modellen. Målet for henne var at samtalen var en mulighet for ungdommen til å redefinere opplevelser, tanker og følelser sammen med logopedene. Samtalen kan gi ungdommen en mulighet til å forstå situasjonen på flere måter (Langaard, 2018). En slik strukturert måte å jobbe på krever bevisst trening fra ungdommens side (Berge & Repål, 2019), og ungdommene må få den tiden som kreves for å venne seg til å tenke strukturert. Når logopedene arbeider med å lage tankerekker eller skjema med «for» og «imot» sammen med ungdommen, kan dette bidra til å synliggjøre og snakke om ungdommens tanker og opplevelser knyttet til vanskelige situasjoner. Utfordringen blir om man ikke er ærlig og får satt ord på det som er vanskelig. Logopedene var opptatt av at begge måtte bidra i samtalen og ha en felles forståelse av hva som var utfordrende dersom behandlingen skulle lykkes.

Aksept- og forpliktelsesterapi (ACT) har som mål å akseptere negative opplevelser, tanker og følelser (Beilby et al., 2012), og her kan samtalen bidra til å bearbeide disse. Logopedene kan også bruke samtalen til å bevisstgjøre ungdommen på hvilke verdier han ønsker å leve etter og hvilke mål ungdommen ønsker for egen behandling. Innenfor denne måten å tenke på kan aksept bidra til å dempe frustrasjon (Beilby et al., 2012). En av logopedene brukte metaforen 'invitere det skumle som lurte rundt huset inn til deg og la det sitte ved siden av deg'. I

samtalen kan metaforen være en mulighet til å skape bilder som er lett for ungdommen å forstå. Logopeden må være oppmerksom på at slike metaforer bør være aldersadekvate. Ungdommer kan reagere negativt på å bli undervurdert (Wolf, 1991), samtidig som logopeden må forsikre at hun formulerer seg på en forståelig måte (Langaard, 2018).

Logopedens bruk av metaforen «forsker og assistent» var et fint bilde på å forklare ungdommen at egen kunnskap om stamming er verdifull i behandlingen og at logopedens rolle er å hjelpe til. Samtalen gir logopeden mulighet til å utfordre ungdommen til å bestemme hva det skal legges vekt på i behandlingen. I dette eksemplet gjennomføres ACT med tanke på å involvere rådsøkeren. Metaforer kan også bli en hindring for motivasjonen hvis ungdommen opplever metaforen som kunstig. Kongruens blir også her en viktig nøkkel for samarbeidet og samtalen (Rogers, 1990).

Logopedene var opptatt av å ufarliggjøre og akseptere stammingen slik at den ikke styrer tilværelsen og livet. I behandlingen ble det brukt metaforer som *å slippe dette skumle som lurte rundt huset inn og la det sitte ved siden av seg*. Guitar snakker om å bli venn med stammingen sin (Wright, 2017): At man må invitere den inn og la den bo hos seg. Det kan være en utfordring for samtalen hvis det er vanskelig for ungdommen å formidle hva slags utfordringer han møter. Det kan også være vanskelig for ungdommen hvis logopeden ikke er aktivt lyttende og til stede og viser interesse for hva ungdommen formidler (Egan, 2018).

5.3 Stamming

I dette avsnittet vil jeg drøfte hvilken betydning samtalen har for de ulike måtene å se på stamming, og hvilke muligheter og utfordringer kan oppleve. Jeg vil se på det medisinske, sosiale og helhetlige perspektivet samt informantenes uttalelser.

5.3.1 Medisinsk forståelse

I den medisinske tenkemåte er stamming en svekkelse som hindrer individet i å fungere normalt. For å redusere gapet mellom individet og samfunnet, kan individet ved hjelp av ekspertise få hjelp til å redusere vansken (Bailey et al., 2014). Personen som stammer må altså få hjelp til å redusere eller bli kvitt stammingen for å kunne møte samfunnets krav og fungere normalt. I en situasjon der logopeden alene har kunnskapen for å løse ungdommens problem, vil det ikke være likeverd mellom partene (Schibbye, 1996). Samtalen vil benyttes av logopeden til å forklare, instruere og formidle og kan gi ungdommen håp og optimisme. Samtalen vil her i større grad oppleves som en enveiskommunikasjon enn som en dialog

mellom logoped og ungdommen. Utfordringen kan bli at ungdommen blir passiv og føle seg underordnet (Guitar, 2014), og det vil på sikt kunne bli utfordrende for logopeden å stimulere til motivasjon og deltakelse. Samtalen kan begrenses fordi tilnærmingen i mindre grad inviterer til dialog, og endringen blir «påtvunget» ungdommen, noe som kan oppleves som utrygg. Tilbakefall handler om å søke tilbake til den gamle, trygge mønstret, sier Langaard (2018). Historien har vist at med denne måten å arbeide på, vil teknikkene fungerer en stund, men så faller man tilbake til et gammelt stammemønster (Stauri & Sønsterud, 2019; Albrightsen et al., 2017; Shapiro, 2011).

I denne måten å forstå stammingen på, vil logopeden være mest opptatt av å kartlegge vansken, ha fokus på hva slags stamming ungdommen strever med og hvilke metoder og teknikker logopeden kan benytte for å hjelpe han til å bli kvitt stammingen. I oppgavens materiale var det lite som tyder på at informantene brukte en ensidig medisinsk tilnærming. Samtlige logopeder sa at de fleste ungdommene som kommer til dem, ønsket å slutte å stamme og lære teknikker, noe som logopedene opplevde som utfordrende. Det kan være en vanskelig oppgave for logopeden å finne gode måter å forklare ungdommene at de ikke kan imøtekomme ønskene deres, men her må logopeden møte ungdommen med en profesjonell holdning (Langaard, 2018). Dette kan bli utfordrende samtaler for logopeden, både fordi det kan være en tung beskjed for ungdommen å få, og fordi det krever tid å overbevise om at det finnes andre løsninger.

5.3.2 Sosial forståelse

Stamming som et «problem» oppstår på grunn av holdninger i samfunnet og de begrensningene personen som stammer legger på seg selv (Bailey et al., 2014). Problemet ligger ikke i måten personen som stammer snakker på – problemet er hvordan omgivelsene reagerer (Campbell, 2019). St. Pierre (2019) mener at opplevelsen av funksjonshemming skyldes samfunnets krav til tempo, manglende kunnskap om stamming og generell diskriminering. Samtalen kan i denne sammenhengen benyttes til å oppklare eventuelle misforståelser om at det er noe galt med de som stammer. Det er omgivelsene som hindrer dem i å fungere i samfunnet. Samtalen er en mulighet til å informere omgivelsene om hva ungdommene trenger for å fungere. Utfordringene kan være at mennesker i miljøet ikke tar slike samtaler på alvor eller ikke følger opp over tid.

Flere av logopedene var opptatt av åpenhet og aksept. Noen var opptatt av å formidle at ungdommene måtte akseptere litt stamming. Andre ønsket å formidle til ungdommene at det ville lønne seg for dem å være åpen om stammingen sin. Å informere omgivelsene om

stammingen vil bidra til å hjelpe både ungdommen og de menneskene han omgås. Hvis ungdommene aksepterer stammingen selv, vil det være lettere for andre å gjøre det også (Campbell, 2019).

5.3.3 ICF

Den helhetlige forståelsen, ICF, ser på stamming som en vanske som må forstås i sammenheng med individet og dets omgivelser (Shapiro, 2011). ICF ser på individet som et handlende subjekt med innflytelse på eget liv, men som også blir påvirket av omgivelsene og den kulturen individet er en del av (Helsekompetanse.no, 2020). Logopedene benyttet samtalen mest til å snakke om ungdommenes perspektiv på egen stamming og mindre om hva elevene selv så for seg som løsninger. I et ICF-perspektiv kunne samtalen vært en mulighet til å tenke ut gode løsninger for ungdommen som kunne presenteres for miljøet. I mitt materiale er det lite som tyder på at ungdommene selv foreslår løsninger, men dette kan skyldes at spørsmålene har rettet seg spesielt mot dette. Logopedene ga tydelig uttrykk for at de ønsket å bidra til at ungdommene skulle delta mer i miljøet og oppleve mestring og trygghet på arenaer utenfor logopedkontoret.

I dette perspektivet kunne man rettet samtalen inn på omgivelsene og hva ungdommene selv mener kan være gode løsninger for dem. Logopeden kunne hatt samtaler med skolen og sørget for god informasjonsflyt slik at skolen kan legge til rette for at ungdommen kan være en aktiv deltaker i skolehverdagen. Noen av logopeder nevnte at de hadde kontakt med nærpersoner, men mye tyder på at logopedene i min undersøkelse er opptatt av å se ungdommen og støtte dem til å få det bedre med seg selv. Stauri og Sønsterud (2019) understreker betydningen av at skolen sørger for andre måter å uttrykke seg på enn bare muntlig tale, og at de får nok tid og ro til å snakke. Campbell (2019) mener at tid og forståelse er en manglende ressurs og en hindring for personer som stammer.

Innledningsvis i behandlingsprosessen var informantene opptatt av å få et helhetsinntrykk av ungdommen, og samtale med nærpersoner ble prioritert. De logopedene som var opptatt av å være tilgjengelig for foreldre og kontaktlærere, var det for at elevene kunne delta på en best mulig måte i klassens aktiviteter. Noen var opptatt av at ungdommene skulle føle mestring og trygghet på arenaene utenfor logopedkontoret og bruker tid på å hjelpe ungdommene til å forberede seg på eventuelle forestående hendelser. Relasjonen og samtalen vil kunne gi muligheter for å tenke på det som er viktig i ungdommenes miljø som de alltid møter og likedan styrke omgivelsene til å møte og støtte ungdommen. Egan (2018) og Sønsterud (2020) understreker betydningen av at ungdommen blir sett og hørt i behandlingsprosessen. Samtalen

gir mulighet for å etablere en arbeidsallianse mellom logoped og ungdommen. Når logopedene er opptatt av at ungdommene må få «styre litt», kan det være nettopp arbeidsalliansen dette handler om. Når ungdommen spør om å få jobbe med spesifikke ting for å forberede seg til et foredrag, vil dette kunne vitne om at ungdommen *vet* at logopedene kan bidra til å hjelpe dem. Dette vet ungdommen fordi de har blitt kjent *gjennom samtalen*.

6. Avslutning

I dette prosjektet har jeg forsøkt å undersøke *hvilken betydning samtalen har i behandlingen av stamming hos ungdom, og hvilke muligheter og utfordringer logopedene opplever i samtalen*. Jeg har intervjuet fire logopeder som jobber med ungdom som stammer og prøvde å finne relevant litteratur til å belyse det jeg har samlet inn og villet undersøke. I det følgende vil jeg gjøre en kort oppsummering

6.1 Oppsummering av funn

Informantene brukte samtalen til å kartlegge og bli kjent med ungdommene. Samtaler kunne da gjøres med nærpå personer, men for det meste foregikk samtaler mellom logopeden og ungdommen. Logopedenes erfaring var at «small talk» egnet seg godt i begynnelsen av behandlingsforløpet for å få innpass hos ungdommene og bli godt kjent.

Utfordringer for samtalen kunne være at ungdommene ikke kom frivillig. Eksempel på dette kunne være at foreldrene hadde sendt dem, eller at de selv ikke ønsket det fordi de hadde dårlig erfaring med tidligere logopedbehandling. Her var det viktig for logopedene å se elevene an og bruke ekstra tid om nødvendig for å gjøre ungdommen trygg.

Kartleggingsverktøy som OASES ble brukt til å evaluere behandling og se fremskritt hos ungdommen. Dette ga mulighet til samtale med logopeden om egen utvikling og skape bevissthet om egen stamming.

Logopedenes erfaring var at elevene hadde ulik erfaring med å snakke med voksne, og at ungdommer som ikke snakker så mye med voksne hjemme, opplevde det som vanskelig å sette ord på tanker og følelser hos logopeden.

Det kom fram at samtaler om hva stamming er kunne være god og nyttig kunnskap for ungdommene. Dette kunne både styrke selvtilliten og tryggheten hos dem samt bidra til at det var lettere for dem å akseptere stammingen sin.

Logopedene hadde mindre fokus på flytskapende stammebehandling, men elevenes ønsker handlet mest om å lære teknikker og bli kvitt stammingen. Logopedene ga uttrykk for at det kunne være krevende å formidle til ungdommene at aksept måtte komme før teknikker.

Samtalen ble brukt til å ufarliggjøre stammingen og bli bevisst på egne reaksjoner.

Utfordringen for logopeden kunne være å ikke styre for mye, men være bevisst på å slippe ungdommen til og la dem få innflytelse på egen behandling.

KAT ble mer eller mindre brukt som metode, men alle brukte deler av denne metoden.

Samtalen ble benyttet for å la ungdommen analysere og se seg selv utenfra og forstå

problemene sine. «Diamanten» og ABC-modellen ble benyttet som utgangspunkt for samtale og utforskning av ungdommens utfordringer, behov og muligheter.

Materialet i oppgaven kan tyde på at logopedene la mest vekt på å arbeide med ungdommenes behov og ønsker, og at de la mindre vekt på miljøet rundt. Logopedene har en mer eller mindre eklektisk tilnærming til behandling. Logopedene vektlegger samarbeid, men de opplever også utfordringer i møtet med ungdommene.

6.2 Implikasjoner for bruk av samtalen i behandling

Mine funn viser at samtalen har en viktig plass i behandlingen. Aksept for stamming er et viktig fokus for logopedene. Nyere forskning viser at personer som stammer har størst utbytte av behandlingen når han eller hun får være en aktiv deltaker i å finne hvilke metoder som passer best, og at denne individuelle tilpasningen er avgjørende for behandlingseffekten (Sønsterud, 2020). Samtalen er en viktig del av behandling i tilfeller der menneskene som lever med vansker, selv er den beste til å vite hva som fungerer. Logopeden har kunnskapen til å presentere mulighetene, men personen som stammer er den beste til å vite hvilke valg som er de rette for ham selv. Gjennom samtalen kan man drøfte, evaluere og støtte.

Hvis man retter samtalen om stamming også utenfor logopedens kontor og bruker den til å spre kunnskap og forståelse for denne kommunikasjonsvansken, kan det bidra til at personer som stammer føler seg akseptert og kan være seg selv. Gjennom tidene har mangel på samtale og informasjon ført til at mennesker med stamming har følt seg misforstått og ensomme. Stammefellesskap har vokst frem verden rundt de siste årene, og organisasjoner og ulike medier har trukket stamming frem i lyset og gir et annet og mer rettmessig bilde av hva stamming enn hva mediene har gjort frem til i dag. Stauri og Sønsterud (2019) understrekte betydningen av at skolen møter barn med taleflytvansker på en hensiktsmessig måte, så er det en god start til å skape aksept og forståelse for dem og deres behov.

6.3 Veien videre

Campbell (Goldstein, 2020b) er opptatt av at stamming må få komme frem i lyset og at man stammefellesskapet trenger talspersoner som kan bane vei for de som kommer etter. Personer som stammer må bli flinkere til å kreve den plassen og tiden de trenger for å mestre situasjoner og få styrket selvfølelse og selvtillit. Dette er viktig å snakke om. Både på logopedens kontor og i samfunnet generelt. «Think global, act local», sier Campbell – for å få til endring må man starte i det små, sier Campell.

Til slutt vil jeg sitere fra samtalen mellom Cody Parker og Chaya Goldstein (2020 a) i «StutterTalk». Der synes jeg de så fint fanger essensen av hva som er viktig for personer som stammer, og som i og for seg gjelder oss alle:

*«Taking your time,
loving yourself,
accepting yourself as you are,
not trying to fix anything,
but just being.»*

(Goldstein, 2020a)

Kilder:

- American Speech-Language-Hearing Association (2020). Person-Centered focus on Function: Adult Stuttering. Hentet 14. juni 2020 fra <https://www.asha.org/uploadedFiles/ICF-Adult-Stuttering.pdf>
- Bailey, K., Harris, J. St. & Simpson, S. (2015). Stammering and the Social Model of Disability: Challenge and Opportunity. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 195, 13–24.
- Beilby, J. M., Byrnes, M. L. & Yaruss, J. S. (2012). Acceptance and Commitment Therapy for adults who stutter: Psychosocial adjustment and speech fluency. *Journal of Fluency Disorders* 37, 289–299.
- Berge, T. & Repål A. (2019). Introduksjon til kognitiv terapi. I T. Berge og A. Repål (Red.) *Håndbok i kognitiv terapi* (2. utg., s. 19–38). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Bjørvik, A.-T. & Ingebrigtsen, A. (2019). Psykoterapeutiske tilnærminger i den logopediske Oppfølgingen. I K. Hoff, Å. Sjøstrand, A. Ingebrigtsen & A. Guldborg (Red.). *Stamming i et praksisrettet perspektiv* (s. 135–168). Holmestrand: Statped.
- Bohm, D. (2010). *Om dialog*. Fagernes: Flux forlag.
- Boyle, M. P. (2013). Assessment of Stigma Associated With Stuttering: Development and Evaluation of the Self-Stigma of Stuttering Scale (4S). *Journal of Speech, Language And Hearing Research*, 56, 1517–1529.
- Brink, H. I. L. (1993). Validity and reliability in qualitative research. *Cruationis*, 16(2), 35–38.
- Campbell, P. (2019). People with stigma: A reflection on stigma against stammering in society and the stammerer. I P. Campbell, C. Contsantino & S. Simpson (Red.), *Stammering Pride and Prejudice* (s. 39–48). Surrey: J&R Press.
- Creswell, J. W. & Creswell, J. D. (2018). *Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (5. utg.). London: Sage Publications.
- Drapela, V. J., (1990). The value of theories for counseling practitioners. *International Journal for the Advancement of Counselling* (13), 19–26.
- Egan, G. (2018). *The Skilled Helper. A client-centred approach* (2. utg.). Hampshire: Cengage Learning EMEA.
- Goldstein, G. (programleder) (2020a, 12. mai). *First day: A Public Service Announcement With Filmmaker Cody Packer* (ep. 687). (lyd-podkast) Hentet fra <https://stuttertalk.com/>
- Goldstein, G. (programleder) (2020b, 15. juni). *Stammering Pride and Prejudice with Patrick Campbell* (ep. 691) (lyd-podkast) Hentet fra <https://stuttertalk.com/>

- Guitar, B. (2014). *Stuttering: An Integrated Approach to Its Nature and Treatment* (4. utg.). Baltimore: Lippincott Williams & Wolters.
- Helsekompetanse.no. Aktivitet og mestring – et læringsprogram i hverdagshabilitering og velferdsteknologi. Hentet 5. juni 2020 fra <http://kurs.helsekompetanse.no/hverdagsrehabilitering/43140>
- Ingebrigtsen, A., Olsen, T., Melle, A. H. & Hoff, K. (2019). Flytskapende og stamme-Modifiserende tilnærminger. I K. Hoff, Å. Sjøstrand, A. Ingebrigtsen & A. Guldborg (Red.). *Stamming i et praksisrettet perspektiv*, (s.115–133). Holmestrand: Statped.
- Johannessen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2016). *Introduksjon til Samfunnsvitenskapelig metode* (5. utg.). Oslo: Abstrakt forlag.
- Jullumstrøm, T. (2009). Stamming: utviklingstrekk, diagnostiske kjennetegn, årsaker og effektiv behandling, med vekt på metoden forenklet regulert pusting (FRP). *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 36(2), 59–78.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Langaard, K. (2018). *Profesjonelle samtaler med ungdom. Et utviklingsfremmende perspektiv*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lid, Inger Marie. *Gap-modellen* i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 6. juni 2020 fra <https://snl.no/gap-modellen>.
- Lind, M. & Kristoffersen, K. E. (2014). *Når språket svikter. Norsk grammatikk et klinisk perspektiv*. Oslo: Novus Forlag AS.
- Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative Research Design. An Interactive Approach* (3. utg.). Los Angeles: Sage Publications.
- NESH (Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora) (2016). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, jus og teologi* (4. utg.). Oslo: De nasjonale forskningsetiske komiteene. Hentet fra <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/>
- Postholm, M. B. (2020). *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, Etnografi og kasestudier* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Rogers, C. (1989). Client- Centered Therapy I H. Kirschenbaum & V. L. Henderson (Red.), *Carl Rogers: Dialogues: Conversations with Martin Buber, Paul Tillich, BF Skinner, Gregory Bateson, Michael Polanyi, Rollo May, and others* (s. 9-38). London: Constable.
- Schibbye, A.-L. L. (1996). Anerkjennelse: En terapeutisk intervensjon? *Tidsskrift for den norske psykologiforening*, 33, 530–537.

- Shapiro, D. A. (2011). *Stuttering Intervention: A Collaborative Journey to Fluency Freedom* (2. utg.). Austin: PRO-ED.
- Solberg, L. L. (2019). *Hjelp! Tenåring i huset*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- St. Pierre, J. (2019). An introduction to stuttering and disability theory: Misfits in meaning. I: P. Campell, C. Constantino & S. Simpson, (Red.): *Stammering Pride and Prejudice*, (s. 3–18). Surrey: J&R Press Ltd.
- Stauri, T. & Sønsterud, H. (2019). Elever som stammer. *Spesialpedagogikk*, 84(3) 20–28.
- Sønsterud, H. (2020). Multimodal individuell stammeterapi (MIST) – en aktuell tilnærming for flere? *Tidsskrift for Logopedi*, 66(1), 7-13.
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode* (4. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Universitetet i Oslo (UiO), (2020, 7.feb.). Klassifisering av data og informasjon. Hentet fra <https://www.uio.no/tjenester/it/sikkerhet/isis/tillegg/lagring/infoklasser.html#toc1>
- Van Riper, C. (1973). *The Treatment of Stuttering*. Englewood. Cliffs: Prentice-Hall.
- Wolf, A. E. (1991). *Get Out of My Life, but first could you drive med end Cheryl to the mall? A parent's guide to the new teenager*. New York: Ferrar, Strauss and Giroux.
- Wright, Martin Aasen (2017, 10. september). Facing the fear of stuttering. Hentet fra <https://www.stamming.no/the-nordic-stuttering-seminar-2017-in-lillehammer-facing-the-fear-of-stuttering>
- Yairi, E, & Ambrose, N. (2013). Epidemiology of stuttering: 21st century advances. *Journal of Fluency Disorders*, 38(2), 66-87.
Doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jfludis.2012.11.002>
- Yaruss, J. S. & Quesal, R. W. (2004). Stuttering and the International Classification of Functioning, Disability, and Health (ICF): An update. *Journal of Communication Disorders*, 37, 35-52.
- Zebrowski, P. (2002). Building Clinical Relationships With Teenagers Who Stutter. *Contemporary Issues in Communication Science and Disorders*, 29, 91–100.
- Zebrowski, P. (2016). *Teenagers and Stuttering Management: Are They Ready?*
Hentet fra <https://hstalks-com.ezproxy.uio.no/t/3404/teenagers-and-stuttering-management-are-they-ready/?biosci>

NSD sin vurdering

Prosjekttittel

Hvordan opplever logopedier å samarbeide med ungdom som stammer?

Referansenummer

451150

Registrert

23.01.2020 av Nina Elisabeth Høstmælingen Thommessen - nethomme@uio.no

Behandlingsansvarlig institusjon

Universitetet i Oslo / Det utdanningsvitenskapelige fakultet / Institutt for spesialpedagogikk

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Linn Stokke Guttormsen, l.s.guttormsen@isp.uio.no, tlf: 22859126

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Nina Thommessen, ninelitho@hotmail.com, tlf: 95088295

Prosjektperiode

01.01.2020 - 01.12.2020

Status

23.01.2020 - Vurdert

Vurdering (1)

23.01.2020 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet den 23.01.2020 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

(forts.)

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 01.12.2020.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20). NB! Eventuelle unntak må begrunnes og hjemles. (omtale art. 21-22 hvis aktuelt).

NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1 f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Ina Nepstad
Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

Vil du delta i masterprosjektet

”Hvilke muligheter og utfordringer opplever logopeder i samtaler med ungdommer om stamming?”

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et masterprosjekt hvor formålet er å få innblikk i hvordan logopeder opplever å jobbe med ungdommer i alderen 12–19 år som stammer. I dette skrivet gir jeg deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Jeg heter Nina Thommessen, studerer logopedi ved Institutt for spesialpedagogikk (Universitetet i Oslo) og skal denne våren skrive en masteroppgave om stamming. Med dette prosjektet ønsker jeg å se nærmere på om samtaler om stamming kan bidra til å veilede unge mennesker til å leve med stammingen sin på en måte som er tilfredsstillende for dem. Min problemstilling er «Hvilke muligheter og utfordringer opplever logopeder i samtaler med ungdommer om stamming?» Formålet med denne oppgaven er å se på hvilken betydning samtalen kan ha for logopedene og ungdommene.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Institutt for Spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo (UiO) v/ Linn Stokke Guttormsen, er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Henvendelsen sendes til logopeder som har oppgitt sin e-postadresse til lokallag i Norsk Logopedlag eller regionale taleflyttnettverk koordinert av Statped.

Hva innebærer det for deg å delta?

Dersom du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du svarer på noen åpne spørsmål om din opplevelse av og erfaringer med å jobbe med ungdommer som stammer. Jeg har valgt semistrukturert intervju, som innebærer at spørsmålene er forberedt, men uforpliktende, og intervjusituasjonen vil dermed arte seg mer som en samtale. Intervjuet vil vare i omtrent en time og det vil bli gjort lydopptak av intervjuet/samtalen.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Den innsamlede informasjonen vil kun være tilgjengelig for min veileder ved Taleflytteamet/Statped sørøst, Ane Hestmann Melle og meg selv, Nina Thommessen (student).
- Navn- og kontaktopplysninger vil erstattes med koder som lagres på adskilte lister, som vil være lagret adskilt fra de øvrige dataene. Videre vil datamaterialet bli lagret på forskningsserver og en forsvarlig sikret datalagringsenhet (minnepinne).

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes 01.12.2020. Alle personopplysninger og opptak fra intervjuene vil bli slettet når prosjektet er avsluttet.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg
- å få rettet personopplysninger om deg
- få slettet personopplysninger om deg
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Institutt for spesialpedagogikk, UiO har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Nina Thommessen (student), ninelitho@hotmail.com (tlf: 950 88 295)
Ane Hestmann Melle (veileder) ane.hestmann.melle@statped.no eller
Vårt personvernombud: personvernombud@uio.no
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Linn Stokke Guttormsen Prosjektansvarlig
Ane Hestmann Melle (veileder)
Nina Thommessen (Student)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «Hvilke muligheter og utfordringer opplever logopeder i samtaler med ungdommer om stamming?», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. 01.12.2020

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Introduksjon til intervju

- Presentasjon av meg selv og fortelle om prosjektet.
- Si litt om formålet med intervjuet og hvor lang tid det kommer til å ta.
Formålet med denne oppgaven er å undersøke hvilke erfaringer logopedene har fra logopedisk arbeid med denne gruppen, og å belyse hvilke refleksjoner de gjør seg om samtaler med ungdom som stammer (se på hvilken betydning samtalen kan ha for logopedene og ungdommene).
- Informere om at jeg tar opptak og hva som er grunnen til det. *Er det greit for deg at jeg tar opptak?*
- Minne om det som står i informasjonsskriv: konfidensialitet og anonymitet.
NB: NSD anbefaler at man i eksempler og omtaler av elever eller seg selv som logoped, holder opplysningene på et generelt nivå (d.v.s. ikke snakke om egne taleflytvansker eller andre helseopplysninger).
- Ingen svar er riktige eller gale – mitt ønske er å høre logopedenes tanker om temaet.
- Informere om at intervjuet er frivillig og at man kan trekke seg eller la være å svare på spørsmål.

Intervjuguide

1. Hvordan blir du kjent med ungdommen?
2. Kan du si noen om hva som er viktig informasjon for deg å få med i kartleggingsfasen?
3. Hva gjør du for å kartlegge ungdommen?
4. Hvordan disponerer du tiden som du har sammen med ungdommen i en vanlig behandlingstime?
5. Hva synes du er det viktigste å bruke tiden på i behandlingen?
6. Hva er ungdommen mest opptatt av?
7. På hvilken måte lar du ungdommen gi uttrykk for tanker og meninger om situasjonen sin?
8. Bruker du noen spesielle metoder når du skal samtale med dem?
9. Hva er naturlige tema å ta opp? (Kan du si noe generelt om hva dere snakker om?)
10. Hvordan forklarer du stamming som fenomen for ungdommen?
11. Hva ved stamming synes du det er viktig å snakke med ungdommen om?
12. Hva tenker du om å la ungdom snakke om stammingen sin?
13. Hva synes du er utfordrende med å samtale med ungdommene om stamming?
14. Hvor betydningsfull tror du samtalen om stamming er for ungdommene?
15. Snakker dere om følelser som følger med stammingen?
16. Hva gjør du hvis ungdommen har negative tanker om seg selv p.g.a. stamming?
17. Hva tror du samtaler om opplevelser og følelser forbundet med stamming kan bidra til?
18. Hvordan snakker du med ungdommene om holdninger til stamming?
19. Snakker du om kommunikasjon?
20. I hvilken grad prioriterer du å bruke tid på å motivere ungdommen til å snakke om stammingen sin til omgivelsene (familie, venner, klassen)?
21. Opplever du at slike samtaler er viktige i ditt logopediske arbeid?
22. Hvilke muligheter opplever du at samtaler om stamming gir deg som logoped?
23. Kan det være aktuelt å diskutere hvilke positive følger stamming kan ha (framsnakke stamming)?
24. Hvordan dokumenterer du samtaleene du har hatt med ungdommene?
25. Har du spørsmål eller kommentarer til ting som jeg ikke tok opp i intervjuet?

Transkripsjonsguide

I analysen siterer jeg en del fra intervjuene.

- «...» – Direkte sitat inne i teksten rammes inn med klammer. I noen av sitatene vil
- ‘...’. – Sitat inne i sitat (informantene siterer enten ungdommenes eller egne uttalelser inne i sitatet)
- [...] – I og med at jeg har transkribert intervjuene fra opptak og slik de har blitt fremført, vil det muntlige språket kunne oppfattes som mangelfullt når det får en skriftlig form. Derfor har jeg noen steder satt inn det ordet jeg oppfatter at «det» eller lignende ubestemte ord viser til inne i klammer.
- *Kursivert* skrift markerer at noe er presisert mer uttrykkelig hos informantene.